

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

ŽYDRĖ KIEDAITĖ
TEISĖS IR VALDYMO MAGISTRO PROGRAMA (TVmd6 – 01)

VALSTYBĖS DELIKTINĖ ATSAKOMYBĖ SAVO PILIEČIAMS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. habil. dr.
Alfonsas Vaišvila

Vilnius
2007

TURINYS

ĮVADAS.....	3
I. DELIKTINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA.....	5
1. Atsakomybės sąvoka ir turinys civiliniuose teisiniuose santykiuose.....	5
Atsakomybės	
sąvoka	5
Teisinės	atsakomybės
sąvoka.....	6
Civilinės	atsakomybės
sąvoka.....	8
2. Deliktinė atsakomybė – nesutartinės civilinės atsakomybės rūšis.....	10
3. Deliktinės atsakomybės sąlygos.....	12
II. VALSTYBĖ – CIVILINĖS DELIKTINĖS ATSAKOMYBĖS SUBJEKTAS.....	15
1. Valstybė – ypatingas teisinių santykių subjektas.....	15
2. Valstybės imuniteto doktrina.....	16
3. Valstybė – valdžių pusiausvyra ir jų atsakomybė.....	18
III. VALSTYBĖS VALDŽIOS INSTITUCIJŲ DELIKTINĖ ATSAKOMYBĖ.....	21
1. Civilinės deliktinės atsakomybės tradicijos užsienio valstybėse.....	21
2. Vykdomosios bei teisėsaugos, teisminių institucijų deliktinė atsakomybė Lietuvoje.....	27
Vykdomosios valdžios deliktinė atsakomybė.....	27
Teisėsaugos, teisminių institucijų deliktinė atsakomybė	31
3. Įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės problemos Lietuvoje.....	36
3.1. Seimo deliktinės atsakomybės reglamentavimas teisės aktuose.....	37
3.2. Seimo deliktinė atsakomybė teismų praktikoje.....	41
IV. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	48
V. LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	50

ĮVADAS

Daugelis valstybių savo pagrindiniuose teisės aktuose įtvirtina nuostatą, jog yra demokratinės valstybės, o pagrindinis jų siekis – tapti teisine valstybe. Valstybė, kaip organizacija, gyvuoja jau daugelį amžių – laiko atskaitos tašku galima imti Romos respublikos laikus. Šią sistemą didesne ar mažesne apimti reguliuoja teisė. Tiesa, reikia pripažinti, jog sąvoką „teisė“ šiame kontekste, atsižvelgiant į amžius trukusią evoliuciją, reikėtų suprasti labai plačiai.

Taigi valstybės, kaip organizacijos, egzistavimas yra visuomet siejamas su teise. Tam, kad teisė būtų veiksminga ir neperaugtų į teisinį nihilizmą pirmiausia savo sukurtą teisinę sistemą valstybė turėtų įgyvendinti vykdydama valstybės politiką, o valstybės institucijos turėtų paklusti nustatytoms teisės normoms. Taip parodydamos, jog teisė yra realiai funkcionuojanti ir veiksminga, jog visi teisių santykių subjektai prieš įstatymą yra lygūs.

Būtent valstybinių institucijų lygybės prieš įstatymus, jų atsakomybės neteisėtais veiksmais padarius žalos klausimai bus nagrinėjami šiame darbe. Norėtume pažymėti, kad sąvoka „valstybės institucijos“ darbe bus naudojama kalbant apie pagrindinėms valstybės valdžią įgyvendinančioms - vykdomajai, teisminei (taip pat ir teisėsaugos) ir įstatymų leidžiamajai – valdžios šakoms priskiriamas institucijas.

Valstybės valdžios šakų deliktinės atsakomybės klausimas yra skirtingai reguliuojamas valstybėse. Lietuvos įstatymuose yra įtvirtintos vykdomosios valdžios ir teisminės valdžios deliktinės atsakomybės institutas. O įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinė atsakomybė dėl neteisėtų aktų nėra tiesiogiai reglamentuojama nė vieno teisės akto. Tačiau yra pagrindo manyti, jog šios valdžios institucijos deliktinės atsakomybės tiesioginis įtvirtinimas teisės aktuose ir taikymas sprendžiant bylas yra būtinas dėl daugelio priežasčių. Viena pagrindinių – užsibrėžtas siekis tapti teisine valstybe.

Lietuvos teisinėje literatūroje nėra suformuotos teisinės pozicijos darbe nagrinėjamu klausimu: bendrosios valstybės valdžių šakų atsakomybės problemos yra analizuojamos V. Mikelėno knygoje¹.

¹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.

Tačiau šioje knygoje aptariamos jau nebegaliojančio 1964 metų Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normos. Šiuo klausimu taip pat kelis straipsnius yra parašiusi S. Selelionytė².

Magistro darbo objektas yra valstybės valdžios institucijų deliktinės atsakomybės teisinio reglamentavimo teisės aktuose bei taikymo praktikoje problemos.

Darbo tikslas – atskleisti deliktinės atsakomybės turinį bei apibūdinti valstybę ir jos valdžią vykdančias institucijas kaip ypatingą, tačiau lygų prieš įstatymus civilinių teisinių santykių subjektą. Aptarti pagrindines valstybės institucijų deliktinės atsakomybės reglamentavimo teisės aktuose bei taikymo praktikoje problemas.

Siekiant įgyvendinti aukščiau suformuluotą tikslą darbe bus išspęsti šie uždaviniai:

1. aptarta deliktinės atsakomybės sąvoka bei atskleisti valstybės – ypatingo deliktinės atsakomybės subjekto – ypatumai;
2. išanalizuoti valstybės vykdomosios bei teisminės valdžių deliktinės atsakomybės reglamentavimo ir taikymo praktikoje aspektai;
3. suformuluota įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės problema, aptarti teisinio reglamentavimo bei taikymo praktikoje ypatumai.

Šio magistro darbo hipotezė – visos valstybės valdžią vykdančios institucijos (atstovaujančios vykdomosios, teisminės, įstatymų leidžiamosios valdžios šakoms) yra lygios ir visoms yra taikomos vienodos teisinio reglamentavimo sąlygos taikyti deliktinę atsakomybę.

Magistro darbą sudaro trys dalys: pirmojoje ir antrojoje nagrinėjami teoriniai deliktinės atsakomybės ir valstybės kaip deliktinės atsakomybės subjekto klausimai. Trečioji dalis apima visų trijų minėtų valdžių šakų deliktinės atsakomybės analizę: teisinis reglamentavimas ir teismų praktika. Siekiant iškelto tikslo efektyvaus įgyvendinimo taikyti šie pagrindiniai teisės mokslo tyrimo metodai: lyginamasis, gramatinis, loginis – analitinis, sisteminis, teleologinis metodai.

² Selelionytė S. Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai, 2004. T (59) 51; Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. Jurisprudencija // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai, 2006. (79).

I. DELIKTINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA

Deliktinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nėra susijusi su sutartiniais santykiais³. Išimtimi laikomi tik tokie sutartiniai santykiai, kai įstatymai numato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais.

Taigi deliktinė atsakomybė – civilinės teisinės atsakomybės rūšis, o bendriausia prasme – teisinės atsakomybės. Todėl siekiant nuosekliai ir išsamiai atskleisti šios rūšies atsakomybės sampratą, ją reikia nagrinėti civilinės bei teisinės atsakomybės kontekste bei apibendrinti sąvokos „atsakomybė“ sampratą.

1. Atsakomybės sąvoka ir turinys civiliniuose teisiniuose santykiuose

1.1. Atsakomybės sąvoka

Atsakomybė filosofijos moksle yra apibrėžiama kaip „specifinis socialinis ir moralinis teisinis asmens santykis su visuomene, kuriam būdingas savo moralinės pareigos ir teisės normų vykdymas“⁴. Taigi atsakomybė siejama su žmogaus gebėjimu suvokti, kad jis yra atsakingas už savo veiksmus prieš kitus visuomenės narius. Ir kad priklausomai nuo savo veiksmų rezultatų gali būti giriamas arba smerkiamas. Teisės teoretikas prof. A. Vaišvila teigia, jog atsakomybės sąvoką yra būtina sieti su pareiga. Jis pabrėžia, kad šią definiciją galima nagrinėti tik visuomenės kontekste – „atsakomybės sąmonė atsiranda kartu su visuomene ir galima tik visuomenėje“⁵. Tokį teiginį mokslininkas grindžia tuo, kad gyvenant kartu, t.y. visuomenėje, buvo būtina naudotis subjektinėmis teisėmis ir vykdyti atitinkamas pareigas. Tik tokiu atveju galima asmens teisių apsauga.

³ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: 2004. P. 212.

⁴ Filosofijos žodynas. XX: 1975. P. 36.

⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 349.

Apie žmogaus atsakomybę bet kurioje srityje galime kalbėti tik tuo atveju, jeigu jis veiksmus atlieka savo noru, t.y. laisva valia, neverčiamas aplinkos bei būdamas tokios vidinės būklės, kuri leidžia laisvai apsispręsti, atlikti tam tikrus veiksmus arba jų neatlikti.

Filosofinis atsakomybės pagrindas yra laisvos valios teorija. Pastaroji nurodo, kad žmogus veikdamas turi laisvo pasirinkimo galimybę, kokį veikimo modelį pasirinkti. Ši laisvo pasirinkimo galimybė suponuoja jo atsakomybę už savo veikimo ar neveikimo neigiamas pasekmes. Nors teorija atrodo yra logiškai paaiškinama, tačiau visuotinai nėra pripažįstama.

Kita, tiek filosofinėje, tiek teisinėje literatūroje plačiai analizuojama teorija – determinizmo. Pagal šią teoriją žmogaus veiksmai yra iš anksto nulemti ir niekaip nepriklauso nuo jo valios pastangų. Taigi tokiu atveju grįsti atsakomybės sąvoka, net ir bendriausia šio žodžio prasme, determinizmo teorija yra beprasmiška – šiame kontekste labai sudėtinga paaiškinti atsakomybės prasmę. Visgi visiškai atmesti pastarąją teoriją taip pat būtų neteisinga – pasitaiko atveju, kai dėl vienu ar kitu išorės veiksnių žmogus pasirinkti negali.

Maža to, determinizmo teorija yra priežastinio ryšio filosofinis pagrindas. Tam, kad atsirastų teisinė atsakomybė nepakanka tik to, kad žmogus yra laisvas pasirinkti vieną ar kita savo elgesio modelį. Pagrindas atsirasti teisinei atsakomybei atsiranda tada, kai žmogus padaro teisės normose numatytą draustiną arba nepadaro būtino, kad atsakomybė nekiltų, veiksmo (veikimas arba neveikimas). Tačiau atsakomybė atsiranda ne dėl paties žmogaus sprendimo. Labai dažnai, ypač esant civilinei atsakomybei, net ir veikimo ar neveikimo nepakanka atsakomybei atsirasti, todėl būtinos yra žalingos veikos pasekmės⁶.

Kalbant apie priežastinį ryšį reikėtų išskirti objektyvųjį (nepriklausantį nuo žmogaus) priežastinį ryšį, kurį H. Kelzenas teigia esant gamtoje, ir tą, kuris egzistuoja teisėje⁷. Tiesioginį poveikį žmogaus veikimui ar neveikimui daro teisės norma, kuri ir nulemia santykį tarp veiksmo ir pasekmės. Neteisinga teigti, kad žmogus rinkdamasis savo elgesio modelį atsižvelgdamas į teisės normas yra visiškai laisvas savo pasirinkime. Esant tokioms aplinkybėms tiesiogiai interpretuojant laisvos valios teoriją jos negalima taikyti, nes teisės norma, reglamentuojanti elgesį yra išorinis veiksnys darantis įtaką pasirenkančiojo valiai.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad žmogaus laisvė, kalbant apie pasirinkimo galimybę, yra ribota. Žmogus yra visuomenės, kurioje gyvena, narys. Visuomenėje yra pripažinta, kad egzistuoja moralinės ir teisinės žmogaus laisvės, jo laisvo elgesio ribos. Tai riba tarp teisėtumo ir neteisėtumo.

⁶ Bus aptartos plačiau tolimesniuose skyriuose.

⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 9.

Gyvendamas visuomenėje jis turi derinti savo elgesį su galiojančiomis teisės normomis – ne tik įgyvendinti savo teises, naudotis laisvėmis, bet ir vykdyti pareigas.

1.2. Teisinės atsakomybės sąvoka

Laisvo žmogaus pasirinkimo laisvė yra pripažįstama tik tiek, kiek ji neriboja kitų asmenų pasirinkimo laisvės. Taigi, įgyvendindamas savo teises, jis negali pažeisti kitų asmenų teisių. Šie principai nėra tik moralinė pareiga, bet ir teisinė pareiga, – už jų nevykdymą kyla teisinė atsakomybė.

Teisinė atsakomybė yra glaudžiai susijusi su morale – moraline atsakomybe. Tačiau tas santykis teisinėje bei filosofinėje literatūroje skirtingais laikotarpiais, skirtingų autorių interpretuojamas skirtingai. Siekiant užtikrinti efektyviai funkcionuojančią teisinę sistemą, turi būti siekiama palaikyti pusiausvyrą tarp moralinių ir teisinių nuostatų.

Teisinės atsakomybės samprata aiškinama labai skirtingai. Tai priklauso nuo teisinės doktrinos koncepcijos. Štai valstybės prievartos teorijos atstovai teisinę atsakomybę interpretuoja kaip valstybės prievartos priemonę už padarytą teisės pažeidimą. Taikoma siekiant užtikrinti teisės normos įgyvendinimą. Kai kurie šios doktrinos atstovai teisinę atsakomybę sutapatina su sankcija, t. y. su neigiamais padariniais teisės pažeidėjui. Taigi šiuo atveju teisinė atsakomybė prasideda padarius teisės pažeidimą, o baigiasi pritaikius sankciją – suvaržius teisės normą pažeidusio asmens teises. Kai teisinė atsakomybė tiesiogiai siejama su valstybės prievartos priemonių (sankcijų) taikymu, teisės įgyvendinimas tiesiogiai siejamas su teisės taikymu. Šiuo atveju teisinė atsakomybė, kaip valstybės sankcijų taikymas, yra kildinama iš valstybės primato prieš asmenį tradicijos.

Pareigos teorija taip pat aiškina teisinės atsakomybės ištakas ir tapatina ją su teisės pažeidėjo pareiga atsakyti už savo neteisėtus veiksmus, patirti už juos neigiamą poveikį⁸.

Dar viena teorija, teisinio santykio, apibūdina teisinę atsakomybę kaip ypatingą specifinio turinio teisinį santykį, kurį sudaro pareiga paklusti teisės normoms⁹. Tokio turinio atsakomybės taikymo pasekmė yra sankcija pažeidėjui.

Visos paminėtos teorijos teisinę atsakomybę daugiau ar mažiau siejo su sankcijų taikymu – teisės pažeidėjo nubaudimu. Ilgą laiką Europoje vyravo normatyvistinė teisinės atsakomybės samprata. Apibendrinant šį laikotarpį reikėtų pažymėti, kad teisinė atsakomybė buvo kildinama iš

⁸ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 19.

⁹ Ten pat.

valstybės valios, o ne iš subjektinių teisių ir pareigų vienovės. Ji buvo suprantama kaip valstybės sankcijų taikymas pažeidėjui, o ne pažeidėjo galimybių naudotis savo teisėmis apribojimas. Pagrindas naujai formuoti teisinės atsakomybės sampratą atsirado su pilietinės teisės idėjomis. Pastaroji teisę aiškina, kaip subjektinių teisių ir pareigų vienovę. Šios sampratos atstovai pabrėžia abipusę teisinio santykio dalyvių naudą¹⁰ – teisinė atsakomybė yra kildinama iš individų lygiaverčių mainų. Vyrauja principas, kad valstybė įsikiša į susiklosčiusių santykių subjektų tarpusavio santykius tik toje srityje ir tik tada, kurioje ir kada patys subjektai nebesugeba savo problemų išspręsti.

Taigi teisinė atsakomybė – tai teisinis įpareigojimas teisės subjektams garantuoti naudojimąsi savo subjektinėmis teisėmis atitinkamų pareigų vykdymu nurodant, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu. Tai reiškia, kad pareigų vykdymas legalizuoja naudojimąsi subjektinėmis teisėmis¹¹.

1.3. Civilinės atsakomybės sąvoka

Teisės teorijos literatūroje yra skiriama pozityvi teisinė atsakomybė ir negatyvi teisinė atsakomybė. Pirmoji apibrėžiama kaip asmens suvokimas, kad naudodamasis subjektinėmis teisėmis jis turi pareigą vykdyti atitinkamas pareigas ir savarankiškai atlyginti žalą, jei ji būtų padaryta kito asmens teisėms¹². Tuo tarpu negatyvi teisinė atsakomybė yra pozityviosios atsakomybės tęsinys ir reiškia teisės pažeidimą padariusio asmens subjektinių teisių susiaurinimą arba praradimą tokia apimtimi, kokio pobūdžio pareigą ir kokia apimtimi jis atsisakė vykdyti.

Civilinė atsakomybė yra negatyvi teisinė atsakomybė. Tai pati seniausia atsakomybės rūšis, kurios ištakos randamos dar senovės Romoje. Jau senovės Romos teisininkų buvo pripažinta, kad padaryta žala neturi būti be atsako. Dar vėliau jie pripažino ir pinigines kompensacijas, kurių tikslas nubausti, o ne nukentėjusiojo pradinei būsenai atstatyti.

Reikėtų pažymėti, kad skirtingose šalyse civilinės atsakomybės analizei yra skiriamas skirtingas dėmesys. Galima išskirti bendrosios teisės sistemos ir kontinentinės teisės sistemos valstybes. Civilinės teisės šakos analizė yra būdinga kontinentinės teisės sistemos šalyse. Tokia praktika susiklostė todėl, kad teisės mokslas bendrosios teisės sistemos šalyse yra praktinio pobūdžio. Čia daugiau analizuojama praktika ir precedentai, o teoriniams tyrimams teikiama mažiau

¹⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 350.

¹¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 350.

¹² Ten pat, P. 353.

reikšmės. Štai Anglijoje civilinė atsakomybė yra nagrinėjama kaip vienas institutas, kurio tikslas yra atlyginti nuostolius. Šį institutą sudaro dvi civilinės atsakomybės rūšys¹³. Pirmoji, sutartinė civilinė atsakomybė, kuri reiškia pinigų sumą, kurią turi sumokėti sutartį pažeidusi šalis. Antroji, deliktinė atsakomybė – pareiga atsakyti už padarytą žalą pagal civilinį ieškinį.

Kontinentinės teisės sistemos šalyse civilinė atsakomybė yra prievolių teisės sudedamoji dalis. Kai kurie autoriai civilinę atsakomybę aiškina siaurąja ir plačiąja prasme. Plačiąja prasme, civilinė atsakomybė apima sutartinę ir deliktinę atsakomybę, o siaurąja prasme – tik deliktinę atsakomybę, tačiau pabrėžiama, kad tarp sutartinės ir deliktinės atsakomybės yra daug panašumų¹⁴.

Kiti kontinentinės teisės sistemos atstovai skiria sutartinę civilinę atsakomybę ir deliktinę atsakomybę taip pripažindami civilinės atsakomybės dualizmą. Dualizmo ištakos civilinėje teisėje glūdi senovės Romoje. Jau tuo metu civilinėje teisėje buvo skiriami du pareigų civiliniuose teisiniuose santykiuose atsiradimo ir jų skirstymo pagrindai. Tai sutartis ir pareigos kylančios iš sutarčių bei deliktas ir pareigos kylančios iš deliktų.

Taigi dar senovės Romoje susiformavusi civilinės atsakomybės samprata bei jos turinys evoliucionavęs per daugelį amžių atsiranda ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse.

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) 6.245 straipsnio 1-oje dalyje įtvirtintas civilinės teisinės atsakomybės apibrėžimas. Pastarasis ją apibrėžia kaip turtinę pareigą, „kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis turi pareigą atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius)“.

Civilinė atsakomybė yra turtinė atsakomybė. Tai reiškia, kad pažeidėjas visada patirs neigiamą turtinį poveikį. Ji atsiranda pažeidus civilinės teisės normų saugomus interesus. Pagrindinė civilinės teisinės atsakomybės funkcija yra ne nubausti pažeidėją, o kompensuoti nukentėjusiajam dėl pažeidėjo neteisėtų veiksmų atsiradusią žalą.

Žala yra esminė civilinės atsakomybės sąlyga – vien civilinės teisės draudžiamų veiksmų padarymas ar neveikimas savaime neužtraukia sankcijos taikymo. Būtina, kad dėl vieno civilinių teisinių santykių subjekto veikos ar neveikimo kitas subjektas patirtų žalos.

¹³ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 25.

¹⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 25.

Civilinė atsakomybė skirstoma į kelias rūšis pagal skirtingus pagrindus. Pagal civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindą skiriama sutartinė ir nesutartinė, deliktinė, atsakomybė¹⁵.

Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1-joje dalyje numatyta pareiga kiekvienam asmeniui laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Šioje normoje yra įtvirtintas generalinis deliktas – jeigu padaroma žala, ją padaręs asmuo turi pareigą įrodyti, jog jo atsakomybei nėra pagrindo.

Ši norma įtvirtina dar vieną teisės principą – kiekvieno asmens pareigą elgtis taip, kad tenkindamas savo poreikius neapribotų kitų asmenų interesų, galimybių juos įgyvendinti. Tai vadinama rūpestingumo pareiga. Rūpestingumo pareiga nėra visiems teisinių santykių dalyviams visuose teisiniuose santykiuose vienoda. Dažniausiai rūpestingumo laipsnį apibrėžia teisės aktai ar susiklosčiusios taisyklės.

Taigi civiliniuose teisiniuose santykiuose deliktinė atsakomybė yra civilinės atsakomybės rūšis, kuri reglamentuoja nesutartinių santykių pagrindu atsiradusius teisinius santykius bei nesutartinių teisinių santykių pagrindu atsiradusių pasekmių sprendimo galimybes. Ji apima asmeninius turtinius ir asmeninius neturtinius teisinius santykius, tačiau žalos atlyginimas yra turtinio pobūdžio. Deliktinė atsakomybė kyla dėl absoliutaus pobūdžio turtinių (nuosavybė) ir neturtinių (gyvybė sveikata) teisių pažeidimo.

2. Deliktinė atsakomybė – nesutartinės civilinės atsakomybės rūšis

Kaip jau buvo minėta, literatūroje yra įvairių civilinės atsakomybės skirstymo pagrindų. Vienas jų – atsakomybės atsiradimo pagrindas. Remiantis šiuo pagrindu civilinė atsakomybė skirstoma į sutartinę ir nesutartinę (deliktinę)¹⁶. Efektyviausia išskirti deliktinės atsakomybės bruožus lyginant ją su sutartine civiline atsakomybe.

Civilinė sutartinė atsakomybė ir deliktinė atsakomybės turi daug panašumų, todėl siekiant jas tinkamai atskirti reikėtų įvardinti jų panašumus ir skirtumus.

Kalbant apie šių dviejų civilinės atsakomybės rūšių panašumus reikėtų pažymėti, jog tiek sutartinė, tiek deliktinė atsakomybė yra turtinės pareigos. Turtinė pareiga reiškia, jog, susiklosčius tam tikriems civiliniams teisiniams santykiams, viena šalis, remdamasi įstatyme numatytais

¹⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.245 straipsnis 2 dalis.

¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 245 straipsnis 2 dalis.

taisyklėmis, turi teisę reikalauti, kad kita šalis atlygintų jai nuostolius ar sumokėtų netesybas, o pastaroji turi pareigą atlyginti nuostolius ar sumokėti netesybas.

Kitas bendras požymis yra tas, jog šios dvi civilinės atsakomybės rūšys turi kompensacinę funkciją. Kompensacinė funkcija reiškia, jog taikant sutartinę ar deliktinę atsakomybės rūšį siekiama, ne nubausti skolininką, o atstatyti asmenį, kurio civilinės teisės buvo pažeistos, – kreditorių – į padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jeigu būtų tinkamai įvykdyta sutartis ar nebūtų įvykdytas deliktas.

Dar vienas panašumas siejantis šias civilinės atsakomybės rūšis yra tas, jog taikant vieną iš šių atsakomybių, galima taikyti ir kitus civilinių teisinių santykių gynimo būdus bei kitas teisinės atsakomybės rūšis.

Taip pat reikėtų pažymėti, kad abi civilinės atsakomybės rūšys – civilinė ir deliktinė atsakomybės – jau egzistuojančio delikto ar sutartinės pareigos atžvilgiu atsiranda kaip naujos. Be to, taikant šias civilinės atsakomybės rūšis, skolininkas patiria turtinių nuostolių.

Apibendrinus sutartinės ir deliktinės civilinės atsakomybės rūšių panašumus, akivaizdu, jog jos turi daug bendrų bruožų. Tačiau siekiant atskleisti deliktinės atsakomybės ypatumus būtina aptarti skirtumus.

Pirmasis sutartinės atsakomybės bei deliktinės atsakomybės skirtumas yra skirtingas jų atsiradimo pagrindas. Sutartinės civilinės atsakomybės atveju atsakomybės pagrindas yra pažeista sutartis tarp kreditoriaus ir skolininko. Deliktinės atsakomybės atveju pagrindas yra nesutartinis, o absoliučios teisės pažeidimas. Absoliučios teisės (turtinės ar neturtinės) pažeidimas sukelia būtinumą atlyginti žalą.

Analizuojant Civilinio kodekso, reglamentuojančio sutartinės ir deliktinės atsakomybės ieškininės senaties normas, paaiškėja dar vienas skirtumas. Šioms civilinės atsakomybės rūšims numatomi skirtingi ieškininės senaties terminai: sutartinės atsakomybės atveju Civilinio kodekso 1.125 straipsnio 1 dalis numato bendrąjį ieškinio senaties terminą – dešimt metų. Deliktinės atsakomybės atveju – žalai atlyginti – treji metai¹⁷.

Svarbus bruožas skiriantis sutartinę civilinę atsakomybę nuo deliktinės yra skirtingas atsakomybės dydis. Skiriasi ir dydžio nustatymo būdai – principai. Esant sutartinei civilinei atsakomybei atsakomybės dydį šalys gali numatyti sudarydamos susitarimą. Jos netgi gali susitarti apskritai netaikyti atsakomybės. Tokių susitarimų esant deliktinei atsakomybei negali būti. pastaroji atsakomybė atsiranda Civiliniame kodekse bei kituose teisės aktuose nustatytais pagrindais. Šios

¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 1.125 straipsnio 8 dalis.

rūšies civilinė atsakomybės sistema įtvirtinta todėl, kad delikto padarymo atveju yra pažeidžiamos absoliučios teisės.

Esminis analizuojamų civilinės atsakomybės rūšių, deliktinės ir sutartinės, skirtumas yra kaltė, jos reikšmė bei įrodinėjimas. Šiuo atveju, siekiant išskirti sutartinės ir deliktinės atsakomybės skirtumus, pakanka paminėti, jog esant sutartinei atsakomybei kaltė yra preziumuojama, o deliktinės atsakomybės atveju kaltę turi įrodyti ieškovas. Yra galima deliktinė atsakomybė neįrodinėjant kaltės.

Taip pat svarbu paminėti, jog teisės aktai nesudaro galimybės apdrausti sutartinės civilinės atsakomybės. Tuo tarpu deliktinė atsakomybė yra draudžiama, pavyzdžiui, vairuotojų civilinės atsakomybės draudimas.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, jog civilinė deliktinė atsakomybė yra delikto padarymo pagrindu atsirandanti, turinti sutrumpintą ieškinio senaties terminą, turtinė žalos atlyginimo pareiga. Civiliniu deliktu yra kėsiamasi į privataus asmens interesus. Deliktinės atsakomybės įgyvendinimas tai nukentėjusiojo atstatymas į pradinę, iki delikto padarymo momento buvusią, padėtį ir nuostolių kompensavimas.

3. Deliktinės atsakomybės sąlygos

Civilinė atsakomybė bendrąja prasme atsiranda esant tam tikroms sąlygoms, t.y. tam tikriems faktams – juridiniams faktams. Tai yra bendrieji pareigų civiliuose teisiniuose santykiuose atsiradimo pagrindai arba civilinės atsakomybės sąlygos. Civiliniame kodekse reglamentuojamos šios civilinės atsakomybės sąlygos: neteisėti veiksmai, žala ir nuostoliai, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir nuostolių, bei kaltė¹⁸.

Tos pačios civilinės atsakomybės sąlygos galioja ir esant deliktinės civilinės atsakomybės rūšiai. Tačiau civilinės daiktinės atsakomybės atveju jos aiškinamos kiek kitaip. Maža to, nėra būtinas visų išvardintų sąlygų buvimas, kad atsirastų šios rūšies atsakomybė.

Bendra civilinės atsakomybės atsiradimo sąlyga yra žala. Tačiau jos svarba skirtinguose santykiuose yra skirtinga. Štai sutartinės civilinės atsakomybės atveju žala nėra visuomet būtinas veiksnys jai atsirasti – netesybos gali būti skirtos už sutarties nevykdymą net jeigu ir nekilo jokių neigiamų pasekmių. Visiškai kitaip yra deliktinės atsakomybės atveju. Žala yra būtinas veiksnys

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.246, 6.247, 6.248, 6.249 straipsniai.

taikyti deliktinę atsakomybę ir ji turi apibrėžtą formą, t.y. dažniausiai pasireiškia turto sunaikinimu ar sužalojimu (turtinės teisės pažeidimas), sveikatos sužalojimu ar net gyvybės atėmimu (neturtinės teisės pažeidimas). Kitaip tariant, žala (nuostoliai) – tai teisės saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimas ar pakenkimas neteisėtais veiksmais, sukėlus neigiamų pasekmių, kurias pagal įstatymus galima įvertinti turtine išraiška¹⁹. Tai reiškia, jog žala yra padaroma konkrečiai subjektinės teisės saugomai vertybei, ir jos atlyginimas yra visada turtinis. Išimtis yra įstatyme numatyti atvejai, kai deliktinė atsakomybė atsiranda nesant tiesioginės kaltės arba neįrodinėjant kaltės.

Kitas civilinei atsakomybei atsirasti numatytas veiksnys yra neteisėti veiksmai. Bendra prasme civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos, atlikus veiksmus, kuriuos įstatymas ar sutartis draudžia, arba pažeidus bendrojo pobūdžio taisyklę elgtis atidžiai ir rūpestingai²⁰. Atliktų veiksmų neteisėtumas reiškia asmeniui nustatytos teisinės pareigos pažeidimą. Ši pareiga gali būti ir konkreti, ir abstrakti. Deliktinėje civilinėje atsakomybėje tai tokie veiksmai, nuo kurių padarymo pagal galiojančias teisės normas asmuo turėjo susilaikyti arba kuriuos privalėjo padaryti, tačiau nepadarė. Taigi asmuo turi teisės normos įtvirtintą pareigą, kurią netinkamai vykdydamas ar nevykdydamas visiškai padaro kitam asmeniui žalos. Neteisėtų veiksmų reikšmė atsižvelgiant į susiklosčiusias sąlygas yra skirtinga. Jeigu dėl neteisėtos veikos ar neveikimo neatsiranda realios žalos ar nuostolių, nėra pagrindo patraukti asmenį civilinės atsakomybės. Maža to, neteisėti veiksmai apskritai ne visada yra būtinas civilinės atsakomybės pagrindas, t.y. įstatymuose gali būti numatyta, jog žala atlyginama, kai ji padaryta teisėtais veiksmais.

Dar viena sąlyga lemianti deliktinės civilinės atsakomybės atsiradimą – priežastinis ryšys. Tai reiškia, kad šiai atsakomybei atsirasti yra būtinas ryšys tarp asmens padarytos veikos ir atsiradusių neigiamų pasekmių. Teisės literatūroje nagrinėjama daug priežastinio ryšio teorijų (tiesioginės pasekmės, artimiausios priežasties, adekvataus priežastinio ryšio, pakankamos priežasties ir kt.), tačiau vienos geriausios teorijos nėra – tiesiogiai teismų praktikoje nesivadovaujama viena priežastinio ryšio teorija. Civilinio kodekso 6.247 straipsnyje yra numatyta, kad atlyginami tik tokie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį

¹⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: 2004. P. 191.

²⁰ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: 2004. P. 191. P. 182.

gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu. Ši priežastinio ryšio samprata yra labai abstrakti.

Civilinei atsakomybei nustatyti turi būti taikomas tik teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys, tai yra konkretus, objektyviai egzistuojantis ir įrodomas. Teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys yra neatsitiktinis, o realus, t. y. dėl asmens veiksmų žalos atsiradimo galimybė gali virsti tikrove.

Teisinėje literatūroje teigiama, jog civilinė atsakomybė atsiranda tik esant skolininko kaltei. Tačiau taip pat pabrėžiama, jog galimi atvejai, kai civilinė atsakomybė atsiranda neįrodinėjant kaltės. Civilinėje teisėje kaltė – tai asmens veiksmų išorinis vertinimas pagal objektyvius elgesio standartus²¹. Taigi, skirtingai nei baudžiamojoje ar administracinėje teisėje, civilinėje teisėje kaltė suprantama objektyviai. Tai reiškia, jog apie žmogaus kaltę sprendžiama ne pagal jo asmeninį santykį su padarytais neteisėtais veiksmais ar neveikimu, o vertinant jo elgesį pagal pripažintus civilinėje teisėje principus: protingumo, apdairumo, rūpestingumo principus, t.y. pripažintą elgesio standartą.

Kaltė yra vienas iš kriterijų, pagal kurį nustatomos civilinės atsakomybės ribos.

Savitai yra nustatoma juridinio asmens kaltė: vertinant juridinio asmens valdymo organų kaltę arba darbuotojų kaltus veiksmus. Šiuo atveju svarbiausia, ar objektyviai yra juridinio asmens veiksmų neatitikimas reikalaujamam elgesio standartui. Nėra svarbu, kurio darbuotojo ar valdymo organo kaltė tai yra. Tokia pati situacija yra ir esant valstybės deliktinei atsakomybei.

Taip pat deliktinė atsakomybė yra galima ir neįrodinėjant kaltės. Atsakomybės neįrodinėjant kaltės pagrindas yra rizikos teorija. Pastarosios esmė yra tokia: jei asmens valdomas daiktas kelia didesnę žalos atsiradimo riziką, o asmuo suvokia šią riziką ir toliau tęsia savo veiklą, tai jis prisiima ir atsakomybę už galimą žalos atsiradimą.

Apibendrinant galima išskirti tris esmines sąlygas, kurios yra būtinos deliktinei atsakomybei atsirasti: neteisėti veiksmai (veika ar neveikimas), žala bei priežastinio ryšio buvimas. Reikia pabrėžti, kad žala yra būtina sąlyga deliktinei civilinei atsakomybei atsirasti, nes vien neteisėti veiksmai nelemia šios atsakomybės taikymo. Šios sąlygos ypač svarbios ir turi savo specifiką nustatant valstybės deliktinės atsakomybės atvejus. Reikėtų pažymėti, kad nėra būtinas kaltės buvimas, nes šios rūšies atsakomybė galima ir neįrodinėjant kaltės.

²¹ Ten pat. P. 188.

II. VALSTYBĖ – DELIKTINĖS ATSAKOMYBĖS SUBJEKTAS

Valstybė kaip deliktinės atsakomybės subjektas turi būti nagrinėjama valstybės imuniteto bei valdžių padalijimo principų kontekste. Šie du principai labiausiai atspindi valstybės koncepcijos evoliuciją ir yra pagrindas deliktinei civilinei atsakomybei atsirasti. Šio skyriaus tikslas yra išskirti valstybę kaip ypatingą civilinių teisinių santykių subjektą bei atskleisti jos ypatumus aptariant valstybės imuniteto bei valdžių padalijimo esminius istorinius aspektus.

1. Valstybė – ypatingas teisinių santykių subjektas

Valstybė yra sudėtinga tiek socialinė, tiek filosofinė, tiek teisinė kategorija. Apie patį terminą „valstybė“ tokia reikšme, kokią jai teikiame šiandien, buvo pradėta kalbėti kur kas vėliau nei tokia organizacija atsirado – XV amžiuje²².

Nėra vienos sąvokos „valstybė“ definicijos, su kuria sutiktų visi teoretikai, ar kurią vieningai cituotų teisinė literatūra. Kalbant apie valstybės deliktinę atsakomybę, manome, labiausiai tinkama yra ši definicija: „valstybė yra atskira institucija arba institucijų visuma, kuri nuo likusios visuomenės taip diferencijuojama, jog susiklosto apibrėžtos viešo ir privataus gyvenimo sritys“²³.

²² Lamentowicz W. Šių laikų valstybė. Vilnius: Alma litera, 1998. P. 7

²³ Dunleavy P., O'Leary B. Valstybės teorijos. Liberalios demokratijos politika. Vilnius: Eugrimas, 1999. P. 14

Kai civilinės teisės pažeidimą padaro fizinis ar juridinis asmuo, nėra sudėtinga jam pritaikyti civilinę atsakomybę ir kompensuoti jo padarytą žalą. Visgi į valstybę organizuotojoje visuomenėje civiliniuose teisiniuose santykiuose dalyvauja ne tik privatūs asmenys – fiziniai ir juridiniai, bet ir viešieji asmenys – valstybė, savivaldybė, jų institucijos. Viešųjų asmenų santykius, lemiamus valdžia ir pavaldumu, reguliuoja viešoji teisė, o santykius išėinančius iš jų ribų – privatinė teisė.

Valstybė ir jos institucijos šiuolaikinėje visuomenėje užima itin svarbią vietą: sprendžia valstybės svarbos klausimus, įgyvendina įvairių sričių valstybės politiką, teikia paslaugas. Ši veikla bei teikiamos paslaugos yra labai reikšmingos ir paliečia kiekvieną visuomenės narį, todėl natūralu, jog šių funkcijų vykdymo metu gali būti padaroma žalos kitiems asmenims.

Civiliniame kodekse numatyta, kad Lietuvos Respublika yra juridinis asmuo²⁴. Tačiau valstybė yra specifinis juridinis asmuo – specifinis teisės subjektas. Šio specifinio civilinių teisinių santykių subjekto atsiradimo ištakos yra senovės Romos respublikos laikai. Plėtojantis ekonominiam gyvenimui valstybei vis dažniau teko dalyvauti civiliniuose teisiniuose santykiuose sudarant sutartis ar sprendžianti ginčus su privačiais asmenimis. Taigi dėl šių priežasčių valstybės ir privačių piliečių teisiniai santykiai iš išskirtinai viešųjų virto viešojo ir, tam tikrais atvejais, civilinio pobūdžio.

Taip pat Civiliniame kodekse nurodoma, jog valstybė yra civilinių teisinių santykių dalyvė lygiais pagrindais kaip ir kiti šių santykių dalyviai; maža to, ji įgyja civilines teisės bei prisiima civilines pareigas ir jas įgyvendina per atitinkamas valstybės valdymo institucijas²⁵.

Šios Civilinio kodekso normos įteisina subjektų dalyvavimo civiliniuose santykiuose lygiateisiškumo principą. Visgi būtų klaidinga valstybę bei jos institucijas ir kitus civilinių teisinių santykių subjektus vertinti visiškai vienodai. Reikėtų pažymėti, kad valstybė bei jos institucijų subjektiškumas kai kuriais atvejais yra platesnis arba siauresnis nei fizinių ar juridinių asmenų. Ypatingas valstybės bei jos institucijų subjektiškumas reglamentuojamas dėl to, kad valstybė ir jos institucijos yra vienos pagrindinių viešosios teisės subjektų ir tik civilinių teisinių santykiu požiūriu yra įvardijamos kaip juridiniai asmenys.

2. Valstybės imuniteto doktrina

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262 2.35 straipsnis.

²⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262 2.36 straipsnis.

Siekiant išsamiai išanalizuoti valstybės kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjekto vaidmenį, reikėtų trumpai aptarti valstybės atsakomybę istoriniu aspektu. Bet pirmiausia reikėtų išsiaiškinti paties imuniteto definiciją. Imunitetas yra apibrėžiamas kaip „kai kurių bendrųjų įstatymų netaikymas ypatingą padėtį valstybėje užimantiems asmenims“²⁶.

Kalbant apie valstybės valdymo formas ir valstybės vaidmenį visuomenės gyvenime esminis aspektas, kuris atskiria skirtingas valdymo formas yra valdžios šaltinis. Taigi remiantis valdžios šaltiniu skiriama demokratija, kur valdžios šaltinis yra tauta (daugelis Europos valstybių šiais laikais), ir monarchija, kur valdžios šaltiniu laikomas valdovas.

Valdžios imuniteto doktrinos ištakos yra siejamos su monarchija ir valdžios kildinimu iš valdovo. Čia reikėtų prisiminti Ž. Bodeno XVI a. pasiūlytą iš monarcho kildinamą suvereniteto sąvoką, kurią vėliau, XVII a., plėtojo T. Hobsas. Ž. Bodenas savo sąvokoje iškelė monarcho nevaržomą teisę valdyti, jis aiškino monarchą kaip asmenį, turintį išskirtinę dievo duotą teisę valdyti. Šią teisę valdovas gali naudoti savo nuožiūra. Taigi doktrina išreiškia asmeninio viešpatavimo idėją, asmens valdžią supranta kaip absoliučią monarcho ypatybę. Susiklosčiusią situaciją taikliai apibūdina principas „karalius negali daryti žalos ar kito blogio“.

Valstybei vystantis koncepcija evoliucionavo į valstybės imuniteto doktriną, pagal kurią valstybė kaip aukščiausias suverenas buvo pripažįstama esanti už civilinės jurisdikcijos ribų, todėl jai negalėjo būti taikomi tie patys atsakomybės principai, kurie taikomi privatiems asmenims²⁷. Tokia pažiūra rėmėsi tuometiniu valstybės ekonominio pajėgumo lygiu ir politiniu suvokimu. Buvo argumentuojama, kad civilinės atsakomybės taikymas valstybei lygiai su privačiais asmenimis trukdys jai įgyvendinti išsikeltus uždavinius ir vykdyti funkcijas.

Tokią pat išvadą galime daryti išanalizavę Tarptautiniame žodžių žodyne pateiktą imuniteto definiciją, taip pat ir angliškoje literatūroje paplitusį terminą „sovereign immunity“ („suvereno imunitetas“) akivaizdus valstybės sutapatinimas su ją valdančiu asmeniu.

Ilgainiui plėtojant valstybės imuniteto doktriną, valdžios institucijų santykiai su privačiais asmenimis darėsi liberalesni. Valstybės civilinė atsakomybė imta pripažinti, tačiau nebesąlygiškai. Valstybė pripažįsta savo civilinę atsakomybę, tačiau turi teisę pati nuspręsti, ar žalos padarę institucijos ar jų pareigūnai bus traukiami atsakomybėn ar ne. Šis principas ilgą laiką galiojo Olandijoje.

²⁶ Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.

²⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 370

XX amžiaus pradžioje imta atsisakyti valstybės absoliutaus imuniteto nacionalinėje teisėje, sprendžiant civilinės atsakomybės santykius tarp valstybės ir piliečių. Pripažinta, kad valstybė bei jos institucijos turi atsakyti už padarytą žalą. Naujojo požiūrio pradžia teisinėje literatūroje siejama su 1920 metais Belgijoje kasaciniame teisme išspręsta byla. Teismas konstatavo, kad valdžios institucijos neturi imuniteto nuo privačių asmenų pareikštų ieškinių žalai atlyginti²⁸. Toks sprendimas buvo padarytas remiantis teisės viešpatavimo principu – ir valdžios institucijos turi paklusti šiam principui ir atlyginti savo veiksmais padarytą žalą.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad valstybės imuniteto ribos buvo nuolatos įvairiais aspektais siaurinamos. Galiausiai pripažinta, kad valstybė yra lygiateisė tiek sutartinių, tiek nesutartinių (deliktinių) civilinių teisinių santykių dalyvė ir turi atlyginti jos institucijų ir tarnautojų padarytą žalą. Užsienio šalyse valstybės imuniteto ribos ir jo taikymo taisyklės skirtingos. Jų ypatumai bus aptarti kitoje šio darbo dalyje.

3. Valstybė – valdžių pusiausvyra ir jų atsakomybė

Demokratinės valstybės koncepcijoje valdžių padalijimo principas yra neginčijama taisyklė, kuria turi būti grindžiama tokios organizacijos kaip valstybė gyvavimas. Šio principo efektyvus įgyvendinimas yra svarbi prielaida žmogaus teisėms ir laisvėms užtikrinti, demokratiškam bei teisingam valdymui garantuoti. Siekiant aiškiai suprasti valdžių padalijimo esmę bei vaidmenį valstybės atsakomybės atveju, toliau trumpai bus aptarta valdžių padalijimo raida, esmė bei ypatybės.

Jau Antikos laikų mąstytojai pastebėjo, kad valdžiai, vykdančiai savo funkcijas, nėra būdingas nesavanaudiškumas bei gėris. Taigi jau minėtame laikotarpyje Platonas pasiūlė valdžių padalijimo mechanizmą²⁹. Jis manė būsiant efektyvu padalinti visuomenę, atsižvelgiant į jų gabumus, į tris klases: darbininkus, sargybinius, filosofą – karalių. Valdžios galias skyrė filosofui karaliui, jo manymu, vieninteliam turinčiam reikiamų gabumų įgyvendinti jam numatytas funkcijas. Filosofas nenumatė įstatymų ar kitų suvaržymų šiam valdovui ir darė prielaidą, kad jį pakankamai suvaržytų jo išsilavinimas ir nuosavybės teisės ribojimas.

Platono sekėjas Aristotelis plėtojo mokytojo sukurtą teoriją ir ją interpretavo kiek kitaip. Paveldimą priklausymą klasei jis vertino pozityviai, o filosofo – karaliaus teise neribotai valdyti

²⁸ Van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort law. Oregon: Hart Publishing, 2000. P. 386

²⁹ Platonas. Valstybė. Vilnius: Mintis, 1981. P. 24 – 58.

suabejojo. Filosofas savo ruožtu valdžią padalijo tarp klasių: monarchijos, aristokratijos ir demokratijos³⁰.

Nagrinėjant Antikos laikotarpį reikėtų paminėti filosofą Ciceroną. Pastarasis valdžią kildino iš kolektyvinės tautos galios ir teigė, kad valdžia yra žmonių reikalas³¹. Jis pabrėžė būtinumą riboti valdžios galias ir tam tikslui manė tinkamus esant bendruosius įstatymus, kurie pavaldūs dievo įstatymui, aukštesniam už žmonių pasirinktą valdžią ir jos institucijas. Šios Cicerono mintys ypač buvo populiarios Viduramžiais. O valdžios kildinimas iš žmonių (tautos) svarbus ir šių laikų valstybės valdymo doktrinoje.

Taigi akivaizdu, kad valdžios ribojimo principas, nors suprantamas kiek kitaip buvo aktualus ir Antikos laikotarpiu. Tačiau dar nebuvo suformuluotas joks konkretus valdžios ribojimo mechanizmas ar valdžios padalijimo modelis.

Fundamentalūs valdžios padalijimo principai buvo suformuoti gerokai vėliau. Tam įtakos turėjo ir bendras mokslo raidos kontekstas. Žmogus buvo imtas vertinti kaip didžiausia vertybė, o valdžia kaip mechanizmas. Mechanizmas turintis dėsnius ir principus.

Pirmasis, padaręs reikšmingus žingsnius tiriant šį mechanizmą ir sumodeliavęs pirminius valdžių padalinimo principus buvo T. Hobsas. Mokslininkas teigė, jog valstybė yra visuomenės sutarties pasekmė, jog šios sutarties pagrindu ir yra sukurta valstybė, kuri garantuoja visuomenės vystymosi perspektyvas³². Taip pat akcentavo idealios valstybės valdžios aparato būtinumą. Tuo tarpu, žmogų jis suprato kaip egoistišką būtybę, kurią reikia riboti.

Visgi T. Hobsas nesuformulavo teorijos principų, kuriais ji yra grindžiama šiuolaikinėje valstybėje, tačiau prielaidą tai padaryti sudarė savo sekėjui, Dž. Lokui. Pastarasis akcentavo įstatymų leidžiamąją valdžią ir išskyrė tokius valdžios padalijimo aspektus:

- įstatymų leidžiamoji valdžia, kuri kuria ir priima įstatymus. Šiai valdžiai autorius suteikė prioritetus: ji yra aukščiausia ir vadovauja kitoms;
- įstatymo vykdomoji valdžia (padalijo į dvi šakas), kuri įgyvendina įstatymų leidžiamosios valdžios sukurtus ir priimtus įstatymus;
- federacinė valdžia, kuriai priklauso visi užsienio politikos įgaliojimai.

³⁰ Vile M. J. C. Constitutionalism and the separation of powers. Indianapolis: Liberty Fund, 1998. P. 23.

³¹ Sabine H., Thorson L. T. Politinių teorijų istorija. Vilnius: Pradai, 1995. P. 197 – 198.

³² Mesonis G. Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 32.

Turint mintyje šiuo metu daugelio šalių pamatiniuose šalies įstatymuose įtvirtintą valdžių padalijimo principą, akivaizdu, jog Dž. Loko valdžių padalijimas kiek skiriasi. Pirmiausia, autorius padalintų valdžių ir jų galių nekonstatavo esant lygiomis. Mokslininkas teisminės valdžios neišskyrė kaip savarankiškos valdžios šakos ir pažymėjo, kad teisminė valdžia yra vykdomosios valdžios viena iš funkcijų. Taigi, Dž. Loko suformuluota valdžių padalinimo doktrina vėliau buvo stipriai modifikuota, tačiau jos parlamento viršenybės principas stipriai įsitvirtino Anglijos konstitucinėje teisėje. Jis įgavo parlamento viršenybės doktrinos pavadinimą, kurį, remdamasis Dž. Loko teorija, toliau plėtojo A. V. Daisi.

Tuo tarpu visai priešinga šiai yra doktrina, numatanti reikšmingą parlamento galią, bet ją ribojanti – įtraukianti į stabdžių ir atsvarų sistemą, kur nė viena valdžios šaka nedalyvauja. Šiai doktrinai susiformuoti įtakos turėjo keli žinomi mokslo ir politikos veikėjai. Pirmiausia, Š. L. Montekjė. Jis valdžių padalijimo teoriją nebelaikė siektinu idealu, o valstybės mechanizmo privalomu principu. Jis išskyrė tris pagrindines valdžias, kurios yra pripažįstamos ir šiandien:

- įstatymų leidžiamoji, kuriai suteikė svarbų vaidmenį, tačiau neįvardino prioritetine. Šią valdžią, anot autoriaus, turėjo sudaryti atstovaujamas organas iš dviejų rūmų – kilmingųjų ir tautos atstovų. Šiuo teiginiu mokslininkas pripažino žmonių socialinę nelygybę;
- įstatymų vykdomoji valdžia, kuri vykdo įstatymus;
- teisminė valdžia. Pastarąją, skirtingai nei Dž. Lokas, Š. L. Monteskjė, atskyrė nuo vykdomosios valdžios, teigdamas, kad sujungus jas teismai gali tapti engėjais.

Apibendrinant Š. L. Monteskjė pateiktą teoriją, reikėtų pabrėžti, kad Š. L. Monteskjė nesuformulavo griežtos valdžių atskyrimo doktrinos³³. Jis neįvardijo šių valdžių kaip griežtai savarankiškų ir lygiaverčių. Jis tam tikrą prioritetą visgi suteikė įstatymų leidžiamajai valdžiai. Pastaroji priima įstatymus – įstatymų kūrimą, arba teisės kūrimą, – jis laikė svarbiausia funkcija, o likusios dvi juos tik vykdo. Taigi Š. L. Monteskjė tik pradėjo formuluoti valdžių padalijimo doktrinos koncepciją, tokią, kokią mes suprantame dabar. Būtent šis principas buvo įtvirtintas Prancūzijos konstitucijoje. Šioje Konstitucijoje buvo numatyta atsvarų sistema, kuri riboja visas valdžias. Tokia sistema netruko žlugti³⁴.

Plėtojant valdžių padalijimo doktriną iki tos sampratos, kuri yra vartojama šiandien daug įtakos turėjo Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucinės teisės doktrinos plėtotojai. Pirmiausia tai A.

³³ Mesonis G. Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 35

³⁴ Karlailis T. Prancūzijos revoliucijos istorija. Vilnius: Mintis, 1992. P. 80 – 83.

Hamiltonas ir D. Madisonas. Būtent jų plėtojama valdžios padalijimo doktrina įgijo stabdžių ir atsvarų sistemos išraišką. Buvo įtvirtinta savireguliacinė sistema – abipusė valdžių kontrolė.

Valdžių padalijimo principas aktualus nagrinėjant valstybės deliktinės atsakomybės temą, nes efektyviausia ši klausimą nagrinėti būtent atskiriant valdžias pagal aptartą principą ir identifikuojant kiekvienos atsakomybės ypatumus.

III. VALSTYBĖS VALDŽIOS INSTITUCIJŲ DELIKTINĖ ATSAKOMYBĖ

Pirmojoje šio darbo dalyje buvo aptarti civilinės deliktinės atsakomybės samprata bei bruožai, apibūdinta valstybė kaip deliktinės atsakomybės subjektas. Kaip jau buvo minėta teorinėje šio darbo dalyje demokratinėse valstybėse valstybės valdžia įgyvendinama per įstatymų leidžiamąją, vykdomąją bei teisminę valdžias. Trečiojoje šio darbo dalyje bus siekiama atsakyti į likusius klausimus – valstybės valdžią vykdančių institucijų deliktinės atsakomybės reglamentavimas ir praktika.

Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniu Lietuvoje valstybės valdžią vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Taigi šis straipsnis įtvirtina valdžių padalijimo principą. Nors visos šios valdžios šakos sudaro vientisą sistemą, tačiau kiekvienos šakos deliktinės atsakomybės turinys, apimtis ir taikymo procesas yra skirtingi.

Pirmame trečiosios dalies skyriuje bus aptarta įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės užtikrinimo patirtis Europos valstybėse, vykdomosios, teisėsaugos institucijų bei teisminės valdžios deliktinės atsakomybės ypatumai. O antrajame skyriuje bus aptartas poreikis įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės atsakomybę reglamentuoti Lietuvos įstatymuose bei spręsti praktikoje.

1. Civilinės deliktinės atsakomybės tradicijos užsienio valstybėse

Teisinėje literatūroje nėra suformuluota teisinė mintis civilinės deliktinės atsakomybės klausimu Lietuvoje. Todėl, siekiant išsamiai išanalizuoti valstybės valdžios institucijų deliktinės atsakomybės reglamentavimo ir taikymo klausimus, reikia aptarti Europos valstybėse susiklosčiusią patirtį.

Teisės teorijoje valstybės skiriamos pagal susiklosčiusią ir taikomą teisės sistemą: konstitucinės teisės sistemos ir bendrosios teisės sistemos valstybės. Taigi remiantis šiuo atskyrimo principu bus analizuojamas ir civilinės deliktinės atsakomybės klausimas kontinentinės teisės tradicijos ir bendrosios teisės tradicijos valstybėse. Kontinentinės teisės sistemos bus aptartos šios valstybės: Prancūzija, Belgija, Vokietija, o bendrosios teisės sistemos: Didžioji Britanija.

Kalbant apie Prancūzijos įstatymų leidžiamosios valdžios civilinės deliktinės atsakomybės ypatumus, reikėtų pirmiausia aptarti bendrus valstybės valdžios deliktinės atsakomybės bruožus. Svarbu pažymėti, kad šios valstybės teisė pasižymi tuo, jog turi ilgą monarchinio valdymo istoriją, griežtai skiriama viešoji ir privatinė teisė. Tai turėjo didelės įtakos formuojantis išskirtiniams civilinės teisės bruožams.

Reikėtų išskirti pirmąją 1873 m. Prancūzijoje išspręstą Blanko (pranc. – Blanco) bylą³⁵, kurios sprendime buvo konstatuota, jog valstybės institucijų atsakomybės klausimų negalima spręsti taikant tą pačią teisę kaip ir sprendžiant privačių asmenų atsakomybės klausimus. Šiuo atveju turi būti vadovojamasis specialiomis taisyklėmis. Todėl byloje buvo pažymėta, jog dėl valstybės institucijų atsakomybės už neteisėtais veiksmais padarytos žalos sprendžiama pagal administracinės teisės normas, o ne civilinės teisės. Reikia pripažinti, kad administracinė teisė nuo XIX amžiaus pabaigos stipriai evoliucionavo ir įgijo visiškai kitą reikšmę. Tam įtakos turėjo teisių gynimo idėjos ir socializacija. Daugumą administracinės teisės principų, kuriais remiantis ir dabar sprendžiamos bylos dėl valstybės institucijų deliktinės atsakomybės, buvo suformuluotos administracinių teismų praktikoje³⁶.

Taip pat reikėtų pažymėti, kad Prancūzijoje įtvirtinta ne tik dualistinė civilinė teisė, bet civilinė procesinė teisė. Ginčus, kylančius tarp privačių asmenų, nagrinėja bendrosios kompetencijos teismai civilinio proceso tvarka, o bylas susijusias su valstybės institucijų padaryta žala – administraciniai teismai pagal administracinio proceso taisykles. Nors Prancūzijoje civilinę deliktinę

³⁵ Markesnis S. B., Auby J. B. ir kt. *Tortious Liability of Statutory Bodies: A Comparative and Economic Analysis of Five English Cases*. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 1999. P. 15.

³⁶ Ten pat. P. 16 – 17.

atsakomybę reguluoja administracinės teisės normos, bet yra taikomi ir bendri civilinės atsakomybės principai, įtvirtinti Prancūzijos civiliniame kodekse. Toks pavyzdys galėtų būti valstybės deliktinę atsakomybę reglamentuojantys atsakomybės esant kaltei ir atsakomybės neįrodinėjant kaltės principai³⁷.

Pirmasis deliktinės atsakomybės atvejis, kai valstybės valdžios institucijai deliktinė atsakomybė taikoma esant kaltei. Taikomas visais atvejais, kai kompetentinga institucija, kuri nagrinėja administracinių aktų teisėtumą, nustato, kad tas aktas yra neteisėtas. Taigi kaltė yra būtinas elementas, siekiant įpareigoti valstybę atlyginti neteisėtai priimtu aktu padarytą žalą.

Antrasis atvejis, yra labiau išimtis nei taisyklė – civilinė atsakomybė, kylanti neįrodinėjant kaltės. Ji yra pagrįsta fundamentaliu principu „lygi visuomenės našta“³⁸. Šis principas reiškia, kad dėl vieno ar kito teisės akto visuomenei turi tekti vienoda neigiama įtaka, t.y. našta. Tačiau jeigu vienam ar keliems visuomenės nariams dėl to teisės akto tenka didesnė našta nei didžiajai visuomenės daliai, tuomet patirta žala turi būti kompensuojama. Tačiau įstatymų leidžiamoji valdžia prisiima atsakomybę neįrodinėjant kaltės, nėra pripažįstama, jog teisės aktas yra neteisėtas.

Tai vienintelis atvejis, kai galima išieškoti žalos atlyginimą iš valstybės už Prancūzijos Parlamento išleisto teisės akto padarytą žalą. Šis principas taikomas tiek teisėtiems administraciniams sprendimams, tiek įstatymams, tiek ratifikuotoms tarptautinėms sutartims³⁹. Tačiau, kaip buvo minėta, tai daugiau išimtis nei taisyklė, nes esant kitoms aplinkybėms Parlamento priimtų teisės aktų skūsti negalima, Parlamentui dėl jų civilinė deliktinė atsakomybė nekyla. Manome, tokia praktika susiklostė todėl, kad pagal Prancūzijos konstitucinės justicijos sistemą Konstitucinė Taryba atlieka įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolę. Ir viena kontrolės rūšių yra prevencinė kontrolė, t.y. Konstitucija nustato, kad dėl organinių ir paprastųjų įstatymų konstitucingumo kreipiamasi iki jų promulgacijos, o dėl tarptautinių sutarčių ar susitarimų – iki jų ratifikavimo ar pritarimo jiems⁴⁰.

Čia reikėtų atkreipti dėmesį į kaltės sampratą bei jos sąsajas su neteisėtais veiksmais. Pirmuoju atveju, kai civilinė deliktinė atsakomybė kylo dėl kaltės, kaltė yra suvokiama ne kaip asmeninis valstybės tarnautojo psichologinis santykis, o daug plačiau. Pakanka kompetentingai institucijai priimti sprendimą, kad valstybės valdžios institucijos priimtas teisės aktas yra neteisėtas,

³⁷Van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort law. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000. P. 386.

³⁸Ten pat. P. 386. „is based on fundamental principle of equality before burdens“

³⁹Markesnis S. B., Auby J. B. ir kt. Tortious Liability of Statutory Bodies: A Comparative and Economic Analysis of Five English Cases. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 1999. P. 18 – 20.

⁴⁰Favoreu L. Konstituciniai teismai. Vilnius: Garnelis, 2001. P. 82 – 83.

kad asmuo, kuris dėl to patyrė žalą, galėtų kreiptis į teismą. Tokią sistemą taikant įstatymų leidžiamosios deliktinės atsakomybės srityje pakaktų Konstituciniam teismui priimti nutarimą, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai.

Civilinės deliktinės atsakomybės taikymo sistema yra panaši į Lietuvoje taikomą. Skirtumas tas, jog Lietuvoje valstybės institucijų tarnautojų deliktinės atsakomybės klausimas sprendžiamas remiantis Civilinio kodekso 6.271 straipsnyje suformuluotomis teisės normomis, o sprendžia administraciniai teismai pagal administracinio proceso normas. Kaltės sąlyga vykdomosios valdžios institucijų, teisėsaugos institucijų pareigūnams, išskyrus teismus, yra netaikoma. Tuo tarpu teisėsaugos institucijų pareigūnų, teisėjų ar kitų teismo pareigūnų atsakomybės klausimas sprendžiamas taikant civilinės teisės normas ir nagrinėjant bendrosios kompetencijos teismams pagal civilinio proceso teisės normas.

Kita pasirinkta aptarti sistema yra Vokietijos. Teisės normos, reglamentuojančios valstybės valdžios institucijų civilinės deliktinės atsakomybės klausimus yra reglamentuojamos dviejų hierarchijos požiūriu svarbiausių teisės aktų Vokietijos Konstitucijos ir Vokietijos Civilinio kodekso⁴¹. Vokietijos Civiliniame kodekse numatoma: jeigu valstybės valdžios pareigūnas, tyčia ar neatsargiai pažeidęs trečiojo asmens atžvilgiu jam suteiktą pareigą, turi kompensuoti visą dėl tokio pažeidimo atsiradusią žalą⁴². Remiantis šia norma pareiga atlyginti žalą kyla ne valstybei, o valstybės tarnautojui, kuris tyčia ar neatsargiai padarė žalą. Žala atlyginama nustačius neteisėtus tarnautojo kaltus ar neatsargius veiksmus. Taigi šioje valstybėje, skirtingai nei Lietuvoje kaltės sąlyga yra būtina, kad galima būtų taikyti civilinę deliktinę atsakomybę.

Tačiau Vokietijos konstitucijoje numatyta, jog ne valstybės institucijos tarnautojas, o valstybė arba institucija, kurioje dirba neteisėtus veiksmus padaręs tarnautojas, yra įpareigoti atlyginti to pareigūno padaryta žalą⁴³. Tam, kad kiltų valstybės civilinė deliktinė atsakomybė pagal aukščiau minėtus straipsnius, reikia, kad konkretus atvejis tenkintų keletą aplinkybių⁴⁴. Pirma, teisės pažeidimas turi būti padarytas valstybės pareigūno. Būtina, kad žalą būtų padaryta vykdant valstybės suteiktas tam tarnautojui funkcijas. Antra, tarnautojas savo priimtu ir žalą sukėlusiu aktu turi pažeisti savo pareigą, kurią jis turi trečiojo asmens atžvilgiu. Toks pareigos pažeidimas turi būti tyčinis ar padarytas neatsargiai, t.y. tik esant kaltei. Labai svarbus yra teisinis ryšys tarp asmens, kuriam padaryta žalą ir tarnautojo pažeistos jo pareigos.

⁴¹ Van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort law. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000. P. 371 – 375.

⁴² Ten pat. Vokietijos Civilinio kodekso 839 straipsnis.

⁴³ Ten pat. Vokietijos Konstitucijos 34 straipsnis.

⁴⁴ Ten pat.

Pareiga atlyginti valdžios institucijų, taip pat ir įstatymų leidžiamosios valdžios, padarytą žalą nekyla, jeigu asmuo neįrodo, jog valstybė turėjo pareigą veikti vienu ar kitu būdu konkretaus asmens atžvilgiu. Kyla iš valstybės ir jos institucijų pareigų visuomenei. Tai reiškia, jeigu bendrojo pobūdžio teisės norma numato valstybė pareigą vienaip ar kitaip elgtis ne konkretaus asmens, o visuomenės atžvilgiu, individualus asmuo negali reikalauti, kad būtų atlyginta žala. Reikia pažymėti, kad dauguma įstatymų leidžiamosios valdžios priimtų teisės aktų nustato ne individualaus pobūdžio taisykles, o bendrojo pobūdžio. Todėl valstybė dažniausiai yra pripažįstama neatsakinga už šio subjekto teisės aktų padarytą žalą.

Valstybės civilinė deliktinė atsakomybė Vokietijos teisėje yra labai ribojama. Civiliniame kodekse nurodoma⁴⁵, jog valstybė turi pareigą atlyginti valstybės valdžios institucijos padarytą žalą tuo atveju, jeigu nukentėjusysis negali gauti žalos atlyginimo iš kokio kito šaltinio. Tame pačiame teisės akte yra nurodoma, jog nukentėjusysis praranda teisę gauti žalos atlyginimą iš valstybės, jeigu nesiėmė priemonių sumažinti žalą kitomis galimomis priemonėmis.

Civilinė deliktinė atsakomybė neįrodinėjant kaltės galima Vokietijos teisėje ir savo esme yra labai panaši į Prancūzijos reglamentuojamą šios valdžios šakos civilinę deliktinę atsakomybę neįrodinėjant kaltės. Šio pobūdžio atsakomybė grindžiama aukos teorija⁴⁶ (angl. – sacrifice). Ši teorija numato, kad asmuo gyvendamas visuomenėje tam tikra apimtimi turi aukoti savo interesus visuomenės labui. Tačiau jis neturi aukoti savo interesų didesne apimtimi nei kiti visuomenės nariai. Todėl, jeigu asmuo mano, kad jis aukoja savo interesus didesne apimtimi, jis gali nustatyta tvarka reikalauti atlyginti jo patirtą žalą, jeigu sugebės įrodyti, jog jis iš tiesų patyrė žalos. Tokiu atveju, deliktinė atsakomybė gali būti taikoma įstatymų vykdomajai valdžiai, tačiau jos kaltė ar neteisėti veiksmai nėra pripažįstami.

Visiškai kitokia valstybės valdžios institucijų civilinės deliktinės atsakomybės (įskaitant įstatymų leidžiamąją valdžią) tradicija susiklostė dar vienoje kontinentinės teisės sistemos valstybėje – Belgijoje. Esminis lūžis sprendžiant valstybės valdžios institucijų civilinės deliktinės atsakomybės klausimus pasaulyje įvyko XX amžiaus pirmoje pusėje, kai 1920 m. Belgijos kasacinis teismas atsisakė valstybės imuniteto ir įtvirtino valstybės civilinės deliktinės atsakomybės principą, teigdamas, kad valstybės institucijos, vykdydamos savo funkcijas, neturi imuniteto, jeigu savo veiksmiais pažeidžia asmenų teises⁴⁷. Šis principas reiškia, kad valstybė turi pareigą atlyginti

⁴⁵ Selelionytė S. Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. Jurisprudencija // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai, 2006. (79). P. 106.

⁴⁶ Van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort law. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000. P. 386.

⁴⁷ Ten pat. P. 386 – 387.

neteisėtais valstybės valdžios institucijų veiksmais privatiems asmenims padarytą žalą bendrais pagrindais. Minėtas teismas konstatavo, jog valstybė neturi imuniteto nuo privačių asmenų pareikštų reikalavimų atlyginti dėl pažeidimo atsiradusią žalą.

Belgijoje pažeistų interesų bei asmens teisių gynimas yra platus tiek juos pažeidus privačiam asmeniui, tiek valstybės valdžios institucijai⁴⁸. Sprendžiant pastarųjų institucijų civilinės deliktinės atsakomybės bylas yra taikomos bendrosios civilinės deliktinės atsakomybės nuostatos. Literatūroje nurodoma, jog Belgijoje keletose bylų valstybė buvo pripažinta atsakinga už įstatymų leidžiamosios valdžios teisės aktus, kurie buvo pripažinti neteisėtais⁴⁹.

Aptarus kontinentinės teisės tradicijos valstybių teisės tradicijas taikant civilinę deliktinę atsakomybę valstybės valdžios institucijoms, reikėtų trumpai susipažinti su bendrosios teisės sistemos valstybe Didžiąja Britanija. Šioje valstybėje panašiai kaip ir Belgijoje įtvirtinta 1947 m. Anglijos Karaliaus teisminių procedūrų akte, jog valstybė ir jos institucijos už padarytą žalą atsako bendrąja tvarka – kaip privatūs asmenys. Išimtis iš numatytos taisyklės yra piktnaudžiavimo valdžia deliktas (angl. – misfeasance of public office). Teisinėje literatūroje⁵⁰ pažymima, jog dažniausiai valstybės institucijų padaryta žala grindžiama nerūpestingumo ir statutinės pareigos pažeidimo deliktais. Anglijos teisėje yra susiformavusios taisyklės, kuriomis remiantis sprendžiama, ar valstybė turi atlyginti už neteisėtais teisės aktais padarytą žalą ar ne, t.y. ar ji turi rūpestingumo pareigą. Tai politinio ir operacinio kriterijų testas⁵¹.

Kalbant apie įstatymų leidžiamosios valdžios atsakomybę Anglijoje, reikėtų pažymėti, kad tiek šios valstybės teisė, tiek teismų praktika numato išimtis, kada valstybė nenumato atsakomybės už padarytą žalą. Ir viena tokių išimčių yra Parlamento aktu padaryta žala. Tai bendra taisyklė, reglamentuojanti įstatymų leidžiamosios valdžios atsakomybę. Tačiau išskiriamas vienas atvejis, kai ši valstybės valdžios institucija gali atsakyti už teisės akto padarytą žalą, t.y. kai teisės akte yra numatyta žalos kompensavimo galimybė.

Apžvelgę visų pasirinktų kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų valstybių teisės tradicijas atlyginant valstybės valdžios institucijų, tarp jų ir įstatymų leidžiamosios valdžios, civilinę deliktinę atsakomybę, galime vienareikšmiškai teigti, kad daugeliu atvejų valstybės valdžios institucijų

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Selelionytė S. Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai, 2004. T (59) 51. P. 130.

⁵⁰ Van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort law. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000. P. 359 – 360.

⁵¹ Šio testo ypatumai nebus nagrinėjami toliau šiame darbe, nes darbo antrosios dalies tikslas yra atskleisti įstatymų leidžiamosios valdžios atsakomybės galimybes pasirinktoje valstybėje.

pareigūnų neteisėtais veiksmais padaromos žalos kompensavimo galimybė yra įtvirtinta teisės aktuose ar teismo sprendimuose – precedentuose. Skiriasi tik apimtis, kaltės bei teisinių faktų nustatymo sprendimai.

Tuo tarpu įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės klausimu yra diskutuojama teisinėje literatūroje. Negalima daryti tvirtos išvados, jog bent vienoje nagrinėtoje šalyje ši deliktinės atsakomybės praktika turi didelę patirtį. Kita vertus negalima teigti, jog valstybės imuniteto doktrina yra taikoma visa apimtimi ir įstatymų leidžiamosios valdžios civilinė deliktinė atsakomybė yra teorinio lygmens prielaidos.

2. Vykdomosios bei teisėsaugos, teisminių institucijų deliktinė atsakomybė Lietuvoje

Išnagrinėjus Lietuvos bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų praktiką vykdomosios bei teisminės valdžios deliktinės atsakomybės srityje nekyla abejonių, jog tokia egzistuoja ir yra taikoma praktikoje. Viešosios teisės srityje ji yra taikoma remiantis Civilinio kodekso 6.271 straipsniu, kuris reglamentuoja neteisėtais veiksmais valstybės valdžios institucijų padarytos žalos privalomą atlygintinumą iš valstybės biudžeto. Teisminės valdžios atsakomybė už administraciniame ir baudžiamajame procese neteisėtais veiksmais padarytą žalą įtvirtinta Civilinio kodekso 6.272 straipsnyje ir bus aptarta šio skyriaus antrame poskyryje.

2.1. Vykdomosios valdžios deliktinė atsakomybė

Kalbant apie civilinę deliktinę atsakomybę vykdomosios valdžios srityje, reikėtų aptarti, kas įeina į šios atsakomybės taikymo sritį.

Civilinių teisinių santykių subjektai yra ne tik privatūs asmenys, bet ir viešieji, t.y. valstybės institucijos. Šios institucijos šiuolaikinėje modernioje, pilietinėje visuomenėje įgyvendina daug įvairių funkcijų susijusių su sveikatos, socialinės apsaugos, švietimo, valstybės apsaugos politikos įgyvendinimu bei paslaugų teikimu. Taigi valstybės valdžios institucijos ne tik įgyvendina teisės aktuose numatytas funkcijas, tačiau gali padaryti ir žalos. Dar kartą norėtume pabrėžti – yra dvejopi viešųjų asmenų teisiniai santykiai. Šiuo atveju labai svarbu juos skirti. Santykiai, kurių pagrindas

yra pavaldumas ir valdžia – jie reguliuojami viešosios teisės, o tie, kurie peržengia šias ribas – privatinės teisės⁵².

Valstybės atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, reikia nagrinėti kompleksiskai analizuojant šiuos teisės aktus: Civilinio kodekso šeštosios knygos nuostatas, reglamentuojančias žalos atlyginimą bei deliktinės atsakomybės atvejus, Viešojo administravimo įstatymą, Valstybės tarnybos įstatymą bei Administracinių bylų teisenos įstatymą.

Civilinio kodekso 6.271 straipsnis numato, jog „žalą, kuri atsiranda dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, turi pareigą atlyginti valstybė iš valstybės biudžeto nesvarbu, ar konkretus valstybės tarnautojas ar kitas valstybės valdžios institucijos darbuotojas yra dėl to kaltas ar ne“⁵³.

Civiliniame kodekse „valdžios institucija“ yra apibrėžiama kaip viešosios teisės subjektas. Ši sąvoka apima ir privataus asmens veiklą, jeigu jis atlieka valdžios funkcijas. Viešosios teisės subjektas šiuo atveju apima valstybės instituciją, pareigūną, valstybės tarnautoją ar kitokį šios institucijos darbuotoją. Tai nėra baigtinis sąrašas. Tiesa, reikėtų pažymėti, kad ši sąvoka neapima teisėsaugos institucijų ir jų pareigūnų. Jų atsakomybę apibrėžia Civilinio kodekso 6.272 straipsnis.

Analizuojamas Civilinio kodekso straipsnis numato, jog valstybė atlygina žalą tik tuo atveju, jeigu ji kilo dėl neteisėtų aktų. Šią Civilinio kodekso 6.271 straipsnio dalį reikėtų aiškinti kartu su trečiąja dalimi, kurioje „aktas“ apibrėžiamas kaip bet koks valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmas (veikimas, neveikimas), kuris tiesiogiai daro įtakos asmenų teisėms, laisvėms ir interesams (valstybės <...> institucijų priimami teisės ar individualūs aktai, administraciniai aktai, fiziniai aktai ir t. t., išskyrus teismo nuosprendžius, sprendimus ir nutartis)⁵⁴.

Civilinio kodekso 6.271 straipsnio 4 dalyje numatoma objektyvi sąlyga vertinti, ar teisės aktas teisėtas ar ne – atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, jeigu valstybės valdžios institucijų pareigūnai neveikė taip, kaip pagal įstatymus privalėjo. Siūloma⁵⁵ terminą „įstatymas“ šiuo atveju reikia suprasti plačiai, t.y. kaip bet kokį teisės aktą, kuris reglamentuoja valstybės valdžios institucijų veiklą, teises ir pareigas ir pan.

⁵² Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: 2004. P. 191.

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.271 straipsnis 1 dalis. Pastaba: šis straipsnis taip pat numato ir savivaldybės institucijų atsakomybę, kilusią dėl jos valdžios institucijų neteisėtų teisės aktų, tačiau dėl darbo apimties šios srities atsakomybė nėra nagrinėjama.

⁵⁴ Ten pat. 6.271 straipsnis 3 dalis.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003. P. 378 – 379.

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaro (toliau – Komentaras) autoriai jau pirmosios šio straipsnio dalies komentare konstatuoja, kad komentuojamasis straipsnis yra speciali norma, taikoma, kai žalos padaręs viešas asmuo – valstybė ir savivaldybė viešojo administravimo srityje⁵⁶. Viešasis administravimas – įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojama viešojo administravimo subjektų veikla, skirta įstatymams ir kitiems norminiams teisės aktams įgyvendinti priimant administracinius sprendimus, teikiant įstatymų nustatytas administracines paslaugas, administruojant viešųjų paslaugų teikimą ir atliekant viešojo administravimo subjekto vidaus administravimą⁵⁷. Tokia pat viešojo administravimo definicija įtvirtinta Valstybės tarnybos⁵⁸ ir Administracinių bylų teisenos⁵⁹ įstatymuose.

Tuo tarpu nagrinėjamoje teisės normoje nurodoma, jog „valstybės institucija“ reiškia bet kokią viešosios teisės subjektą⁶⁰. Viešoji teisė teisinėje literatūroje apibrėžiama kaip teisės sistemos dalis, visuma teisės normų, kurios reguliuoja viešąjį administravimą, viešos valdžios subjektų ir jų institucijų statusą, santvarką ir organizaciją, o taip pat tų subjektų tarpusavio santykius ir santykius su privatinės teisės subjektais.

Taigi lieka neaišku, kodėl Komentario autoriai konstatavo, jog Civilinio kodekso 6.271 straipsnis reglamentuoja tik viešojo administravimo srityje veikiančių valstybės valdžios institucijų ir neteisėtais aktais padarančių žalos deliktinę atsakomybę.

Civilinės teisės teorijoje numatomos šios aplinkybės civilinei atsakomybei atsirasti: neteisėti vieno civilinių teisinių santykių subjekto veiksmai ar neveikimas kito šių santykių subjekto atžvilgiu, žala, priežastinis ryšys tarp neteisėtų subjekto veiksmų (neveikimo) ir žalos bei kaltė. Iš analizuojamojo straipsnio pirmosios dalies aplinkybės „nepaisydamas konkretaus valstybės

⁵⁶ Ten pat. P. 377.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. X – 1234. 2 straipsnis 1 dalis.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. VIII – 1316. 2 straipsnis 1 dalis: „Viešasis administravimas – įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojama viešojo administravimo subjektų veikla, skirta įstatymams ir kitiems norminiams teisės aktams įgyvendinti priimant administracinius sprendimus, teikiant įstatymų numatytas administracines paslaugas, administruojant viešųjų paslaugų teikimą ir atliekant viešojo administravimo subjekto vidaus administravimą“.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. VIII – 1029. 2 straipsnis 1 dalis: „Viešasis administravimas – įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojama viešojo administravimo subjektų veikla, skirta įstatymams ir kitiems norminiams teisės aktams įgyvendinti priimant administracinius sprendimus teikiant įstatymų numatytas administracines paslaugas, administruojant viešųjų paslaugų teikimą ir atliekant viešojo administravimo subjekto vidaus administravimą“.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.271 straipsnis 2 dalis.

tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės“ akivaizdu, jog šiuo atveju pakanka pirmųjų trijų civilinei deliktinei atsakomybei atsirasti. Valstybei deliktinė atsakomybė ir pareiga atlyginti žalą atsiranda neįrodinėjant kaltės.

Siekiant ne tik aptarti civilinės deliktinės atsakomybės reglamentavimą, bet ir teismų praktiką buvo atlikta teismų praktikos analizė. Pasirinkta viena byla, kurios aplinkybės bus toliau trumpai aptartos. Byloje, kur pareiškėjai – abiturientų grupė, perlaikiusi valstybinius egzaminus, kai buvo pavišintos jų užduotys – reikalavo valstybę atlyginti jos institucijų padarytą neturtinę žalą⁶¹. Teismas nustatė, kad institucijos veikė teisėtai, jokių teisės pažeidimų organizuojant praėjusių metų egzaminų procesą nebuvo. Apeliaciniame skunde Lietuvos Vyriausiajam administraciniam teismui nurodyta, jog Vilniaus apygardos Administracinis teismas vieną svarbų, nagrinėjant Civilinio kodekso 6.271 straipsnį, argumentą – buvę abiturientai neįrodė Švietimo ir mokslo ministerijos bei Nacionalinio egzaminų centro kaltės. Teismas netenkino abiturientų prašymo įtraukti į bylą tuos darbuotojus, kurie buvo atsakingi už tinkamą egzamino organizavimą ir už egzamino užduočių paslapties išsaugojimą.

Remiantis egzaminų ir testų užduotis rengiančio Nacionalinio egzaminų centro nuostatais šis centras atsako už tinkamą savo funkcijų ir uždavinių įgyvendinimą. Jį kontroliuojanti Švietimo ir mokslo ministerija savo ruožtu atsako už deramą šios institucijos darbą. Taigi analizuojant egzaminų užduotis ir testus rengiančio centro nuostatus kartu su Civilinio kodekso 6.271 straipsniu (turint mintyje, kad atsakomybė valstybei atsiranda nepaisant valstybės institucijos tarnautojo kaltės) kyla abejonė, dėl tokio administracinio teismo sprendimo. Reikia pastebėti, kad teisės aktai, t.y. Valstybės tarnybos įstatymas, numato galimybę už valstybės tarnautojo padarytą žalą atlyginusi valstybės institucija ar įstaiga regreso teise reikalauti iš žalą padariusio valstybės tarnautojo tokio dydžio žalos atlyginimo, kiek ji sumokėjo⁶². Deja, šiuo metu byla yra sustabdyta, kol Vyriausiasis administracinis teismas išspręs ar su šia byla susiję teisės aktai neprieštarauja įstatymui.

Analizuojant Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo praktiką iškilo dažnai pasitaikanti problema – bylos dėl valdžios institucijų deliktinės atsakomybės teisingumo klausimas. Susiklosčiusiuose teisiniuose santykiuose, kurių vienas subjektas yra viešasis asmuo, o antrasis privatus asmuo, kuriam pirmasis vykdydamas viešojo administravimo funkcijas neteisėtai

⁶¹ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. gegužės 31 d. nutartis Nr.AS¹⁴–252 / 07 Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007 m. balandžio 2 d. nutarties administracinėje byloje pagal pareiškėjos skundą atsakovei Lietuvos valstybei, atstovaujamai Švietimo ir mokslo ministerijos bei Nacionalinio egzaminų centro, dėl žalos atlyginimo.

⁶² Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. VIII – 1316. 33 straipsnis.

veiksmis (neveikimu) padaro žalos lieka neaišku į kuri administracinę ar bendrosios kompetencijos teismą kreiptis. Nors tokioje situacijoje susiklosto civiliniai teisiniai santykiai, kuriuos reglamentuoja Civilinio kodekso 6.271 straipsnis, tačiau bylas sprendžia ne bendrosios kompetencijos teismai, o administraciniai teismai. Tai yra numatyta Administracinių bylų teisenos įstatymo 15 straipsnio 3 dalyje.

Nagrinėjant šią temą, reikia atkreipti dėmesį į žalos atlyginimo institutą. Civilinio kodekso 6.263 straipsnio, reglamentuojančio pareigą atlyginti padarytą žalą, 2 dalyje yra įtvirtintas visiško nuostolių atlyginimo principas: „žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo“. Taigi tai reiškia, jog už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, valstybė turi atlyginti ne tik tiesioginius nuostolius, bet ir negautas pajamas. Taip pat čia svarbi ir Civilinio kodekso 6.250 straipsnio, reglamentuojančio neturtinės žalos atlyginimą, 2 dalis, kurioje numatoma, jog „neturtinė žala atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais“. Nagrinėjant 6.271 straipsnį pirmojo straipsnio kontekste, galėtume daryti išvadą, kad neturtinė žala nėra atlyginama, kai valstybės institucijų neteisėtais veiksmais ar neveikimu tokia yra padaroma. Tačiau Viešojo administravimo įstatymo 42 straipsnyje numatyta, jog „viešojo administravimo subjektas, pažeidęs šio įstatymo reikalavimus, atsako įstatymų nustatyta tvarka. Turtinė ir neturtinė žala, atsiradusi dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtų aktų, atlyginama Civilinio kodekso ir kitų įstatymų nustatyta tvarka“.

Apibendrinant žalos atlyginimo klausimą galima pasakyti, kad valstybė yra deliktinės atsakomybės, dėl žalos, atsiradusios dėl valstybės institucijų neteisėtų veiksmų (neveikimo), subjektas ir remiantis visišku nuostolių atlyginimo principu, įtvirtintu Civiliniame kodekse⁶³, bei Viešojo administravimo įstatymo normomis turi atlyginti tiek turtinę, tiek neturtinę žalą. Visgi, išanalizavus šių teisės aktų normas lieka neaišku, kokiais atvejais yra atlyginama tik turtinė žala, kokiais ir turtinė, ir neturtinė žala. Apžvelgus teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad neturtinė žala yra atlyginama tuomet, kai įrodoma, jog tokia buvo padaryta.

Apibendrinant valstybės valdžios – vykdomosios valdžios – institucijų civilinės deliktinės atsakomybės reglamentavimo ir taikymo išdėstytus aspektus, reikėtų pažymėti, jog jau yra susiklosčiusi jos taikymo sistema bei procedūros. Be abejonės, pasitaiko atveju, kai teismų priimami sprendimai yra abejotini, tačiau egzistuojanti kelių pakopų teismų sprendimų kontrolė užtikrina efektyvų civilinės deliktinės atsakomybės taikymą. O už piktnaudžiavimą savo padėtimi teisėjams taip yra numatyta atsakomybė, kuri bus nagrinėjama kitame poskyryje.

⁶³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.263 straipsnis.

Teisėsaugos institucijų civilinė deliktinė atsakomybė

Dėl teisėsaugos institucijų bei jų pareigūnų padarytos žalos atsakomybę prisiima valstybė, o jos atsakomybės sąlygas bei apimtį reglamentuoja Civilinio kodekso 6. 272 straipsnis.

Šį straipsnį galima išskirti į dvi dalis. Pirmoji, reglamentuoja civilinę atsakomybę kylančią valstybei dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardamosios prievartos priemonės taikymo, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo⁶⁴. Reikėtų pabrėžti, jog ši atsakomybė kyla valstybei neįrodinėjant kaltės, t.y. teisės normoje numatoma, jog dėl aukščiau nurodytų veikų padarymo atsiradusią žalą atlygina valstybė visiškai, nepaisant ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros pareigūnų ar teismo kaltės⁶⁵. Atsižvelgiant į išvardintų neteisėtų veiksmų sąrašą bei sąrašą teisinių santykių subjektų galinčių atlikti tuos veiksmus darytina išvada, kad šioje dalyje reglamentuojama atsakomybė yra taikoma už žalą, padarytą baudžiamajame arba administraciniame procese.

Reikėtų pastebėti, jog 6.272 straipsnio 1 dalyje yra pateikiamas sąrašas veiksmų, kurie instancine tvarka gali būti pripažinti neteisėtais. Toks išvardijimas turi tikslą – tai reiškia, jog ne bet koks neteisėtas teisėsaugos institucijų veiksmas, kuriuo padaroma žalos, sukuria pareigą valstybei ją atlyginti, o išvardyti nurodytoje dalyje. Tačiau šios teisės normos negalima suprasti paraidžiui – Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas viename savo nutarimų⁶⁶ pažymėjo, jog tais atvejais, kai žalos padaro valstybės pareigūnai, Konstitucija nesuteikia diskrecinės teisės įstatymų leidėjui (t.y. Seimui – aut. pastaba) savo nuožiūra nustatyti išsamų baigtinį sąrašą atvejų, kai valstybė atlygina žalą. Tai, konstatavo Konstitucinis teismas, prieštarauja konstituciniam principui, kuriuo remiantis padaryta žala turi būti atlyginama.

Analizuojami Civilinio kodekso 6.271 straipsnio 1 dalyje reglamentuojami atvejai, kai žala yra padaroma teisėsaugos institucijų, tokių, kaip teismo, tardymo, kvotos ar prokuratūros. Šios institucijos žalos padaro neteisėtais procesiniais teisės aktais. Remiantis šiais aktais yra taikomos procesinės prievartos priemonės, priimami sprendimai bylose ar atliekami kiti procesiniai veiksmai.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.272 straipsnio 1 dalis.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas byloje Nr. 23 / 04 dėl Lietuvos Respublikos Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2003 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2003 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Reikėtų pažymėti, kad už teisėsaugos institucijų aktus, kuriais nėra taikomos prievartos priemonės, pavyzdžiui, skiriama administracinė pinigine bauda, arba žala padaryta vykstant administraciniam procesui, ne teismo, o kitų pareigūnų neteisėtais veiksmais valstybės atsakomybė kyla pagal Civilinio kodekso 6.271 straipsnį⁶⁷.

Kalbant apie atsakomybę neįrodinėjant kaltės administraciniame, o ypač baudžiamajame procese yra labai svarbi neteisėtų veiksmų sąlyga. Šioje srityje yra labai gausi Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika, kuri formuoja kai kuriuos neteisėtų veiksmų aspektus, kurie nėra tiesiogiai reglamentuojami teisės aktu. Šiuo atveju yra svarbi minėto teismo byla, kurioje suformuluotos procesinių veiksmų teisėtumo nustatymo taisyklės, kurios buvo ilgą laiką formuojamos teismo praktikoje⁶⁸. Šioje byloje išplėstinė teisėjų kolegija pažymėjo, jog Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalis yra tiesiogiai taikoma teisės norma. Ieškinius dėl žalos atlyginimo pagal CK 6.272 straipsnį nagrinėja bendrosios kompetencijos teismai. Šiuo atveju nėra būtina pateikti įsiteisėjusį ikiteisminio tyrimo pareigūno (kvotėjo, tardytojo), prokuroro, teisėjo ar teismo sprendimą, nustatantį pažeidimus, kuriuos padarė ikiteisminio tyrimo pareigūnas (kvotėjas, tardytojas), prokuroras, teisėjas ar teismas baudžiamojoje ar administracinio teisės pažeidimo byloje priimdami sprendimą dėl nuteisimo, kardomojo kalinimo (suėmimo), sulaikymo, procesinių prievartos priemonių pritaikymo, administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, taip pat žalos dydį patvirtinančių dokumentų. Šias aplinkybes nustato teismas nagrinėdamas bylą. Teikiant teismui reikalavimą, pagrįstą nagrinėjama teisės norma, nėra būtina pirmiausia apskūsti procesinio veiksmo įstatymų nustatyta tvarka. Jeigu tai buvo padaryta instancine tvarka baudžiamajame procese, toks sprendimas neturi prejudicinės galios civilinėje byloje. Formuluojuama tokia taisyklė, nes nagrinėjant civilinę bylą gali būti nustatomos kitos aplinkybės, kurios iš esmės pakeičia anksčiau priimtą sprendimą dėl veiksmų neteisėtumo.

Dar viena problema kylanti nagrinėjant civilines bylas dėl baudžiamojo proceso veiksmų neteisėtumo yra išteisinimo baudžiamojoje byloje ir taikytų procesinių veiksmų santykis. Į apeliacinės instancijos teismus plūsta ieškiniai buvusių įtariamųjų, kaltinamųjų baudžiamojoje byloje, kurių bylos buvo nutrauktos arba priimtas išteisinamasis sprendimas. Minėtoje Lietuvos

⁶⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003. P. 379 – 380.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 7 – 183/2006 UAB „Naujapilė“ prieš Lietuvos respubliką, atstovaujama Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos.

Aukščiausiojo teismo nutartyje⁶⁹ buvo apibendrinta kasacinio teismo formuluojama praktika. Išplėstinė teisėjų kolegija, išaiškino, kad išteisinamasis nuosprendis baudžiamojoje byloje reiškia visišką asmens rehabilitavimą, t.y. baudžiamasis persekiojimas yra nutraukiamas. Tačiau buvo pabrėžta, jog toks nuosprendis savaime nekonstatuoja, jog baudžiamojo kaltinimo metu atlikti procesiniai veiksmai, taikytos procesinės prievartos priemonės, galiausiai baudžiamosios bylos iškėlimas buvo neteisėti. Toks sprendimas remiamas tuo, jog pradėjus baudžiamąjį persekiojimą nėra aišku, kokių aplinkybių paaiškės – koks sprendimas bus priimtas byloje. Tokia pat praktika taikoma tuo atveju, kai ikiteisminis tyrimas yra nutraukiamas⁷⁰ – tai negali būti pagrindas teigti, jog, pavyzdžiui, procesinės prievartos priemonės taikymas yra neteisėtas. Tai atitinka ir Europos žmogaus teisių teismo poziciją⁷¹ šiuo klausimu.

Taip pat reikėtų aptarti dar vieną Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo nutartį⁷², kurioje pažymėta, jog esant objektyvios civilinės atsakomybės atvejui – atsakomybei neįrodinėjant kaltės, ieškovas turi įrodyti tris civilinės deliktinės atsakomybės sąlygas: neteisėtus teisėsaugos institucijų pareigūnų veiksmus, žalos padarymą ir šias dvi sąlygas siejantį priežastinį ryšį. Institucijų pareigūnų veiksmų teisėtumas yra preziumuojamas, t.y. visi valstybės institucijų ir pareigūnų veiksmai yra teisėti, kol nėra įrodoma priešingai.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 7 – 183/2006 UAB „Naujapilė“ prieš Lietuvos respubliką, atstovaujamą Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos.

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 3 – 150/2006 pagal ieškovo S. B. kasacinį skundą dėl Lietuvos Apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 15d. nutarties ir Vilniaus apygardos teismo 2005 m. balandžio 15 d. sprendimo peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovo S. B. ieškinį Lietuvos Respublikos Generalinei prokuratūrai, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai.

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 3 – 150/2006 pagal ieškovo S. B. kasacinį skundą dėl Lietuvos Apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 15d. nutarties ir Vilniaus apygardos teismo 2005 m. balandžio 15 d. sprendimo peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovo S. B. ieškinį Lietuvos Respublikos Generalinei prokuratūrai, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai. „Europos žmogaus teisių teismas, aiškindamas <...> dėl „pagrįsto įtarimo“ yra nurodęs, kad tas faktas, jog pareiškėjui nebuvo pateikta kaltinimų arba jis nebuvo perduotas teismui, nebūtinai reiškia, kad suėmimo tikslas neatitiko Konvencijos (Žmogaus teisių ir laisvių konvencijos – aut. past.)“.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2007 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 3 – 169/2007 pagal ieškovo D. K. kasacinį skundą dėl Lietuvos Apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutarties peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovo S. B. ieškinį Lietuvai, atstovaujamai Generalinės prokuratūros, Teisingumo ministerijos, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos.

Patyręs minėtą žalą asmuo turi teisę pasirinkti dėl žalos atlyginimo kreiptis į teismą arba į Teisingumo ministeriją dėl minėtos žalos atlyginimo⁷³ ne teismo tvarka. Kreipimasis dėl žalos atlyginimo ne teismo tvarka neužkerta kelio vėliau, jeigu žala ne teismo tvarka nebuvo atlyginta, kreiptis dėl žalos atlyginimo į teismą. Į Teisingumo ministeriją dėl žalos atlyginimo ne teismo tvarka patyręs žalą asmuo turi teisę kreiptis ne vėliau kaip per 3 metus nuo to laiko, kai jis sužinojo arba turėjo sužinoti, kad įstatymų nustatyta tvarka nustatyta, jog nuteisimas, kardomasis kalinimas (suėmimas), sulaikymas, procesinių prievartos priemonių pritaikymas ar administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimas yra neteisėti.

Remiantis minėtu įstatymu, kartu su asmens prašymu atlyginti žalą ne teismo tvarka turi būti pateiktas įsiteisėjęs ikiteisminio tyrimo pareigūno (kvotėjo, tardytojo), prokuroro, teisėjo ar teismo sprendimas, nustatantis pažeidimus, kuriuos padarė ikiteisminio tyrimo pareigūnas (kvotėjas, tardytojas), prokuroras, teisėjas ar teismas baudžiamajoje ar administracinio teisės pažeidimo byloje priimdami sprendimą dėl nuteisimo, kardomojo kalinimo (suėmimo), sulaikymo, procesinių prievartos priemonių pritaikymo, administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, taip pat žalos dydį patvirtinantys dokumentai.

Asmuo, kuris nesutiko su Teisingumo ministerijos siūlymu dėl žalos atlyginimo ne teismo tvarka, atsisakė žalos atlyginimo ne teismo tvarka ar nustatytu laiku neatvyko pasirašyti taikos sutarties, turi teisę su ieškiniu kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka.

Antroji Civilinio kodekso 6.272 dalis, reglamentuoja atsakomybę, atsiradusią nagrinėjant civilinę bylą dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų⁷⁴. Šiuo atveju žala yra visiškai atlyginama valstybės, tačiau tik tuo atveju, jeigu ji atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės.

Akivaizdu, jog teisės norma įtvirtinta pirmojoje straipsnio dalyje iš esmės skiriasi nuo antrojoje dalyje reglamentuojamų teisinių santykių ir atsakomybės santykių. Reikėtų pažymėti, jog skiriasi ir teisės subjektai, dėl kurių kaltės kyla civilinė deliktinė atsakomybė – šiuo atveju tai teisėjai ar kiti teismo pareigūnai. Taip pat tai, jog civilinei deliktinei atsakomybei kylant administraciniame ar baudžiamajame procese nereikia nustatyti konkretaus pareigūno neteisėtų veiksmų – pakanka trijų sąlygų, kad kiltų civilinė deliktinė atsakomybė: neteisėti veiksmai, žala ir priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir žalos. Tai objektyviosios civilinės atsakomybės atvejis.

⁷³ Lietuvos Respublikos Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-895. 3 straipsnis.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.272 straipsnis 2dalis.

Tuo tarpu kylant deliktinei atsakomybei nagrinėjant civilinę bylą, kur neteisėtais veiksmais žalos padarė teisėjas ar kitas teismo pareigūnas, būtinos visos keturios sąlygos, kad kiltų civilinė deliktinė atsakomybė ir valstybė visiškai atlygintų žalą, t.y. trys minėtosios ir teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltė.

Kaltės, kaip civilinės atsakomybės sąlygą reglamentuoja Civilinio kodekso 6.248 straipsnis. Laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į pareigos esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Kaltė gali pasireikšti tiek tyčia, tiek neatsargumu. Svarbu pažymėti, kad neteisėti veiksmai ir kaltė yra neatskiriami ir turi būti aiškinami kartu. Tai pažymėjo Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis teismas vienoje savo nutarčių⁷⁵. Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta generalinio delikto doktrina, kuria remiantis esant civilinei deliktinei atsakomybei kaltė ir neteisėti veiksmai yra neatskiriami. Tai reiškia, kad įrodžius, jog teisėjas ar kitas teismo pareigūnas atliko neteisėtus veiksmus, įrodoma ir jo kaltė.

Nagrinėjamo Civilinio kodekso straipsnio 3 dalis įtvirtina pareigą atlyginti žalą tiek pirmojoje dalyje tiek antrojoje apibrėžiamais atvejais. Taip pat reikėtų pabrėžti, jog ši norma įtvirtina ne tik turtinės, bet ir neturtinės žalos atlyginimą. Bei tiesiogiai numato valstybei visišką turtinės žalos atlyginimo pareigą.

Paskutinėje straipsnio dalyje įstatymas suteikia galimybę valstybei regresu tvarka išsireikalauti dėl teisėsaugos pareigūnų ir teisėjų bei teismo pareigūnų tyčia neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimo sumas. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad galimybė regresu tvarka išsireikalauti numatyta tik tuo atveju, jeigu žalos padaryta tyčia kaltais veiksmais. Tokia pat galimybė numatyta ir įstatyme, numatančiame žalos, padarytos neteisėtais teisėsaugos institucijų pareigūnų ir teisėjų bei teismo pareigūnų veiksmais, atlyginimą ne teismo tvarka⁷⁶.

Apibendrinant galima pasakyti, kad teisėsaugos institucijų bei pareigūnų civilinės deliktinės atsakomybės klausimai yra reglamentuojami Civilinio kodekso bei kitų įstatymų. Didelės įtakos formuojant tam tikrų aplinkybių nustatymo taisykles turi ir Aukščiausiojo teismo praktika. Iš šio teismo nutarčių analizės galima daryti išvadą, jog teisės normos, reglamentuojančios teisėsaugos pareigūnų atsakomybę yra efektyviai taikomos teismų praktikoje. Ir šių institucijų bei pareigūnų civilinė deliktinė atsakomybė egzistuoja ne tik teisės normos lygmenyje, bet ir praktikoje.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo 2006 m. birželio 21 d. civilinės bylos Nr. 3K – 3 – 422 / 2006 nutartyje Autodesk Inc. prieš UAB „Arginta“.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-895. 3 straipsnis.

3. Įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės problemos Lietuvoje

Įstatymų leidžiamosios valdžios atsakomybė tiesiogiai nėra įtvirtinta nei viename Lietuvos Respublikos teisės akte, nėra išnagrinėta nė viena byla, kurioje atsakovę, Lietuvos Respubliką, atstovautų įstatymo leidžiamosios valdžios – Seimo – atstovai. Teorinėje darbo dalyje buvo aptartas valstybės valdžios padalijimo principas bei jo esmė, t.y. kad visos trys valstybės valdžios šakos vykdo valstybės valdžią skirtingose srityse, tačiau tarpusavyje yra lygios. Taip pat minėjome, jog šis principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos konstitucijos 5 straipsnyje. Jame teigiama, jog valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Prezidentas ir Vyriausybė, bei Teismas. Šiame straipsnyje nėra išskiriama viena ar kita valstybės valdžios šaka, nei vienai nėra suteikiamas prioritetas. To savo praktikoje oficialiai aiškinant Konstituciją nėra pažymėjęs ir Konstitucinis teismas.

Išanalizavus valstybės vykdomosios bei teisminės (teisėsaugos) valdžios civilinės deliktinės atsakomybės ypatumus, akivaizdu, jog valstybės atsakomybė vienu ir kitu atveju reglamentuojama skirtingai, skirtingu lygmeniu. Tačiau reikia pripažinti, jog jos įgyvendinimas egzistuoja ne tik teoriniu, bet ir praktiniu lygmeniu. Jeigu remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis, teigiame, kad visos trys valdžios rūšys yra lygios ir kad visos jos vykdo valdžią, ar turėtų dėl įstatymų leidžiamosios valdžios – Seimo – neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginti valstybė? Į šį klausimą bus siekiama atsakyti šiame skyriuje.

Pirmiausia bus aptarta įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės reglamentavimas teisės aktuose, po to – Lietuvos praktika – praktinė galimybė taikyti civilinę deliktinę atsakomybę dėl Seimo neteisėtų aktų padarytos žalos. Teisinėje literatūroje nėra plačiai aptariamas šis klausimas – publikuoti vos keli straipsniai šia tema. Todėl siekiant atsakyti į šį klausimą, bus analizuojami teisės aktai, Konstitucinio bei Aukščiausiojo teismų praktika.

3.1. Įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės reglamentavimas

Siekiant išsamiai įvertinti įstatymų leidžiamosios valdžios (toliau – Seimas) deliktinės atsakomybės taikymo galimybes šiame skyriuje bus nagrinėjamos Konstitucijos, Civilinio kodekso 6.271 straipsnio, kitų susijusių įstatymų nuostatos. Šio poskyrio tikslas atsakyti į klausimą, ar Lietuvos valstybė yra atsisakiusi valstybės imuniteto? Ar galima teigti, jog Lietuvos teisės aktuose netiesiogiai yra įtvirtinta Seimo deliktinė atsakomybė?

Įgyvendindami užsibrėžtą tikslą, analizę pradedame nuo aukščiausią įstatymo galią turinčio teisės akto – Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija). Konstitucijos 5 straipsnyje numatytas ne tik anksčiau aptartas valdžių padalijimo principas, bet ir tam tikros ribos. Numatoma, jog valstybės valdžią vykdančių Seimo, Prezidento ir Vyriausybės, Teismo galias riboja Konstitucija. Taip pat ir tai, jog tos pačios valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. Kitame Konstitucijos straipsnyje⁷⁷ numatyta, jog negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas priešingas Konstitucijai.

Apžvelgus šiuos teiginius, manome, logiška būtų daryti tokią išvadą: jeigu valstybės valdžią vykdančių institucijų galias riboja Konstitucija, jos turi vykdyti savo funkcijas neperžengdamos jos nustatytų ribų, jų priimti teisės aktai turi neprieštarauti Konstitucijos nuostatomis. Maža to, jų priimti teisės aktai turi „tarnauti žmonėms“, o ne pažeisti jų teises. Taigi valdžios institucijos, šiuo atveju Seimo, priimtas teisės aktas, kuris vėliau įgalioto teismo, vykdančio konstitucinę kontrolę, pripažįstamas priešingu Konstitucijai, yra neteisėtas valstybės valdžios institucijos aktas.

Civilinio kodekso jau ne kartą šiame darbe minėtame 6.271 straipsnyje yra įtvirtinta atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl „valdžios institucijų neteisėtų aktų“. Atsižvelgiant į tai, jog 6.272 straipsnis reglamentuoja teisėsaugos institucijų padarytos žalos atlyginimą, ir laikant visas valdžios šakas lygiomis, logiška būtų manyti, jog valdžios institucijų neteisėti aktai apima vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios reglamentavimą. Imperatyvios nuostatos, jog toks manymas yra klaidingas, teisės normose nėra įtvirtinta. Šią prielaidą pagrįsime išsamia teisės aktų bei teismų praktikos analize.

Pirmasis straipsnis įtvirtina žalos atlyginimo galimybes, kai ji atsirado dėl valstybės valdžios institucijos neteisėtų aktų. Antrasis straipsnis konkretizuoja „valdžios institucijos“ turinį – „bet koks viešosios teisės subjektas <...> taip pat ir privatus asmuo, atliekantis valdžios funkcijas“⁷⁸.

Žala atsiranda dėl valstybės valdžios institucijų. Jau minėtas Konstitucijos straipsnis numato, jog valstybės valdžią vykdo keturios institucijos, kurių viena yra Seimas. Taigi galima būtų manyti, jog Seimas yra viena iš valstybės valdžios institucijų, dėl kurių neteisėtų aktų atsiradusią žalą turi pareigą atlyginti valstybė. Maža to, Seimas yra viešosios teisės subjektas, vykdo valstybės valdžią. Tačiau tam, kad galėtume tai tvirtinti, reikia pagrįsti, jog Seimas vykdydamas veiklą gali priimti neteisėtą aktą, jog dėl to akto gali atsirasti žalos, bei priežastinį ryšį, t.y. jog gali kilti visos sąlygos, būtinos deliktinei atsakomybei kilti. Remiantis Civilinio kodekso nagrinėjamu straipsniu, apibrėžtu atveju civilinė deliktinė atsakomybė kyla neįrodinėjant kaltės.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014. 7 straipsnis.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.271 straipsnio 2 dalis.

Remiantis Civilinio kodekso 6.271 straipsnio 4 dalimi numatoma objektyvi sąlyga vertinti, ar teisės aktas teisėtas ar ne – atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, jeigu valstybės valdžios institucijų pareigūnai neveikė taip, kaip pagal įstatymus privalėjo. Šiuo atveju neturėtų gluminti sąlyga „kaip pagal įstatymus privalėjo“. Kaip komentare pažymėjo jo autoriai, sąvoka „įstatymas“ šiuo atveju turėtų būti suprantamas plačiai. O aiškinant plačiai, konstitucinės teisės literatūroje teigiama, kad Konstitucija taip pat yra įstatymas.

Ar galima tokia situacija, kad Seimas priimtų neteisėtą teisės aktą? Atsakymas, be abejonės, yra teigiamas. Kiekvienas teisės aktas, kuris yra tikrinamas Konstitucinio teismo ir jo nutartimi pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai yra neteisėtas teisės aktas, ar neteisėta teisės norma, įtvirtinta teisės akte. Tokie nutarimai Konstitucinio teismo priimami gana dažnai, tačiau nė vienoje nutartyje nėra tiesiogiai užsiminta apie Seimo deliktinę atsakomybę priėmus neteisėtą teisės aktą ar teisės normą.

Keliuose savo nutarimų Konstitucinis teismas pažymėjo, jog Konstitucija „yra grindžiama universaliosiomis, nekvestionuojamomis vertybėmis, *inter alia* pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei“⁷⁹.

Kas gi tokiu atveju riboja Seimo galias priimant vieną ar kitą teisės aktą? Konstitucinės teisės literatūroje teigiama, kad Seimo kontrolė ir jo valdžios ribojimas yra įgyvendinamas per laisvus demokratiškus rinkimus. Tai reiškia, jog už neteisėtą teisės aktą balsavęs Seimo narys rizikuoja būti neišrinktas į kitą Seimo kadenciją. Manome, jog tokia galių ribojimo ir atsakomybės priemonė nėra pakankama, turint mintyje, jog Lietuvos Respublika yra demokratinė valstybė, teisinė valstybė. Taip pat ir tai, jog Civiliniame kodekse apibrėžiamos kelios civilinės atsakomybės atsiradimo aplinkybės. Civilinė atsakomybė atsiranda⁸⁰:

- neteisėtais veiksmais neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos;
- atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ir sutartis draudžia;
- pažeidus bendrojo pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai.

Neteisėtai priėmusiai teisės aktą institucijai – Seimui – gali būti taikoma atsakomybė remiantis visomis išvardintomis sąlygomis.

⁷⁹ Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas Nr. 24 / 04 Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1 (1) straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 6.246 straipsnio 1 dalis.

Konstitucinis teismas taip pat yra konstatavęs, kad „valstybė yra konstituciškai įpareigota teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo neteisėto kėsینimosi ar ribojimo, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones“⁸¹. Dar viename nutarime tas pats teismas pažymėjo – „kad valstybės institucijas, pareigūnus (ir tada, kai jie vykdo jiems patikėtas funkcijas, ir tada, kai neįgyvendina jokių savo įgaliojimų) žmonės pagrįstai gali laikyti valstybės valios reiškėjais ar vykdytojais. Valstybės institucijos, pareigūnai jokiais aplinkybėmis negali veikti *ultra vires*, neteisėtais veiksmais pažeisti žmogaus teisių ir laisvių. Antraip būtų griauamas žmonių pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais ir teise, tarptų teisinis nihilizmas. Toleruojant valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtus veiksmus, kuriais pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, neužkirtus jiems kelio atsirastų didžiulis socialinis disbalansas, būtų pažeista pamatinė pusiausvyra, kai žmogus iš esmės neturi priemonių, galimybių pasipriešinti valstybės – galingo mechanizmo – savivalei ir, paliktas be veiksmingos institucionalizuotos pagalbos, yra gniuždomas visa valstybės mechanizmo jėga“⁸².

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima būtų pagrįstai daryti išvadą, kad nei viename Lietuvos Respublikoje galiojančiame teisės akte nėra tiesiogiai įtvirtinto valstybės imuniteto nuo atsakomybės už įstatymų leidžiamosios valdžios aktus. Vienintelis dokumentas, kuris netiesiogiai užsimena apie tokio imuniteto taikymo galimybes yra Vyriausybės nutarimas Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo⁸³.

Pirmasis šio nutarimo straipsnis numato, kad žalą valstybės institucijos, dėl kurių arba dėl kurių pareigūnų, valstybės tarnautojų ar kitų darbuotojų neteisėtų aktų atsirado žala turi pareigą atlyginti valstybė. Tame pačiame straipsnyje yra patikslinama, jog šiame teisės akte „valstybės institucija“ suprantama kaip valstybinio administravimo subjektas. Valstybinio administravimo subjekto definicija yra pateikiama Viešojo administravimo įstatyme, t. y. numatyta, kad tai yra centrinis arba teritorinis valstybinio administravimo subjektas, vykdamas administravimo funkcijas

⁸¹ Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas Nr. 54 – 1588 Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 1 – 7 Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

⁸² Konstitucinio teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 25 / 04 Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

⁸³ Lietuvos Respublikos nutarimas Dėl atstovavimo valstybei dėl žalos atlyginimo // Valstybės žinios, 2001. Nr. 932.

atitinkamai visoje valstybės teritorijoje arba jam priskirtoje teritorijoje⁸⁴. Tas pats įstatymas viešąjį administravimą apibūdina kaip vykdomosios valdžios veiklą. Todėl toks valstybinio administravimo subjekto apibūdinimas sumažina galimų deliktinės atsakomybės, už neteisėtais aktais padarytą žalą, subjektų skaičių iki vykdomosios valdžios institucijų. Taigi darytina išvada, kad Vyriausybė priimdama šį poįstatyminį teisės aktą nepripažino valstybės atsakomybės dėl įstatymų leidžiamosios valdžios neteisėtais aktais padarytos žalos. Tačiau kadangi šis teisės aktas yra žemesnės galios nei nagrinėti įstatymai, kurie nenumato panašių ribojimų, todėl manytumėme, jog šio akto suvaržymai neturėtų būti taikomi.

Trumpai apibendrinant reikia pripažinti, kad įrodėme, jog egzistuoja objektyvi galimybė nustatyti įstatymų leidžiamosios valdžios teisės aktų teisėtumą – Konstitucinio teismo pripažinimas teisės aktą prieštaraujant Konstitucijai. Maža to, šis teismas taip pat išreiškia nuomonę apie „teisės viešpatavimą“, „valdžios įstaigų priedermę tarnauti žmonėms“, žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo svarbą. Išskiriama, jog Seimo priimti teisės aktai formuoja valstybės politiką ir teisės sistemą – tai aukščiausią galią turintys teisės aktai po Konstitucijos. Todėl jeigu valstybinė institucija neteisėtais veiksmais pažeidžia šiuos principus, ji turi prisiimti atsakomybę ir atlyginti žalą.

Iš analizuojant teisės aktus padarytų išvadų negalima konstatuoti, jog Lietuvos valstybė tiesiogiai yra atsisakiusi imuniteto nuo civilinės atsakomybės už neteisėtus įstatymų leidžiamosios valdžios aktus. Nagrinėjant Konstitucijos, Civilinio kodekso teisės normas bei Konstitucinio teismo praktiką, logiška būtų manyti, jog Lietuva yra atsisakiusi šio imuniteto ir egzistuoja teorinė galimybė Seimo deliktinei atsakomybei kilti.

Įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinė atsakomybė teismų praktikoje

Nustačius, jog teorinė galimybė kilti Seimo deliktinei atsakomybei teisės aktuose egzistuoja, reikėtų apžvelgti teismų praktiką šioje srityje, siekiant nustatyti, ar tokia atsakomybė buvo nagrinėta praktiškai.

Šiam tikslui įgyvendinti buvo analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo (toliau – Aukščiausiasis teismas) bei Lietuvos Vyriausiojo administracinio (toliau – Vyriausiasis administracinis teismas) teismų praktika. Pasirinktos dvi bylos, kurios yra glaudžiai susijusios su nagrinėjamos rūšies atsakomybės taikymu.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. X – 1234. 3 straipsnis.

Pirmoji – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nagrinėta byla, kurioje Valstybinio socialinio draudimo fondo buvo reikalaujama atlyginti turtinę ir neturtinę žalą. Tai pirmoji byla, kurioje galėjo būti iškeltas Seimo deliktinės atsakomybės klausimas, tačiau, dėl neaiškių aplinkybių liko nepaliestas.

Trumpai apibendrinsime bylos aplinkybės. Pagrindas nagrinėti šią bylą Vyriausiajame administraciniame teisme atsirado tada, kai Konstitucinis teismas 2002 m. lapkričio 25d. nutarimu⁸⁵ pripažino 2001 m. gegužės 8 d. Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 ir 32 straipsnių pakeitimo įstatymą prieštaraujančiu Konstitucijai. Priėmus šį nutarimą žalos patyrę valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų (toliau – senatvės pensijų) gavėjai kreipėsi į administracinius teismus, siekdami prisiteisti padarytą žalą iš valstybės. Žalą patyrė pensijų gavėjai, kuriems pagal pripažintas Konstitucijai prieštaraujančiomis įstatymo teisės normas buvo skiriama ne visa senatvės pensija.

Reikia pažymėti, kad į Konstitucinį teismą buvo pakartotinai kreiptasi 2003 m. kovo 21 d. su prašymu ištirti, ar 2003 m. sausio 16 d. Seimo priimtas Valstybinių socialinių draudimo pensijų įstatymo 24 straipsnio pakeitimo, 23 ir 32 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas neprieštarauja Konstitucijos 5 straipsnio 1 ir 3 dalims, 23 straipsniui, 30 straipsnio 2 daliai ir Konstitucijos preambulėje įtvirtintam teisinės valstybės principui. Nors Konstitucinis teismas 2003 m. gegužės 13 d. sprendimu⁸⁶ šį Vyriausiojo administracinio teismo prašymą atsisakė nagrinėti, tačiau šis prašymas svarbus tuo, jog jame iškeltas įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės klausimas.

Administracinė byla dėl žalos atlyginimo buvo išnagrinėta Vyriausiajam administraciniam teismui 2003 m. birželio 27 d. priėmus nutartį⁸⁷. Šioje byloje atsakovu buvo Lietuvos valstybė,

⁸⁵ Konstitucinio teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 113 – 5057 Dėl Lietuvos Respublikos Diplomatinių tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

⁸⁶ Konstitucinio teismo 2003 m. gegužės 13 d. sprendimas Nr. 48 – 2133 Dėl Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 24 straipsnio pakeitimo, 23 ir 32 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

⁸⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. birželio 27 d. nutartis Nr. A5 – 264 / 2003 Dėl Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2003 m. sausio 31 d. sprendimo administracinėje byloje pagal pareiškėjo Eugenijaus Stasyčio skundą atsakovui Lietuvos valstybei, atstovaujamai Valstybinio socialinio fondo valdybos Klaipėdos skyriaus, dėl turtinė ir neturtinės žalos atlyginimo.

kuriai atstovavo Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Klaipėdos skyriaus atstovai. Šios institucijos atstovavimas valstybei byloje yra įdomus, nes remiantis Civiliniame kodekse 6.273 straipsnyje įtvirtinta nuostata, atsakovu bylose dėl valdžios institucijų neteisėtais veiksmai padarytos žalos atlyginimo yra Lietuvos valstybė, kuriai, pagal tą patį straipsnį, atstovauja Vyriausybė arba jos įgaliota institucija. Tuo tarpu tokio pobūdžio bylose valstybei Vyriausybė įgalioja atstovauti valstybės instituciją, dėl kurios kaltės atsirado žala, o bylos dėl teisėjo ar teismo pareigūno neteisėtų veiksmų – Teisingumo ministerija⁸⁸.

Remiantis aptartomis Civilinio kodekso bei Vyriausybės nutarimo normomis, šioje byloje valstybei turėjo atstovauti Seimo įgaliotas atstovas⁸⁹, nes dėl Šios institucijos kaltės – Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto – tretieji asmenys patyrė žalos.

Šio atsakovo – Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos – pasirinkimą galėjo lemti netinkamai suformuluotas pareiškėjo reikalavimas, nes jis rėmėsi 1991 m. gegužės 21 d. Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 43 straipsnio 1 dalies 2 punktu, kuris nustato, kad rajonuose ir miestuose steigiami Valstybinio socialinio draudimo fondo skyriai, kurie yra tiesiogiai atsakingi už pensijų išmokėjimą teisingai ir laiku. Pareiškėjas skunde teigė, kad šiuo atveju yra akivaizdu, jog valstybės institucijos (Valstybinio socialinio draudimo fondo Klaipėdos skyriaus) tarnautojai, neišmokėdami jam visos paskirtos pensijos, padarė turtinę ir neturtinę žalą, ir ši žala atsirado neteisėtais valstybės institucijos tarnautojų veiksmais viešojo administravimo srityje⁹⁰. Remdamiesi šiais pareiškėjo argumentais bylą nagrinėję teismai tiek apygardos administracinis teismas, tiek Vyriausiasis administracinis teismas laikė pareiškėjo nurodytus atsakovus tinkamais.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 23 d. nutarimas Nr. 95 Dėl atstovavimo valstybei Lietuvos Respublikos teismų nagrinėjamosiose bylose dėl žalos atlyginimo // Valstybės žinios. 2003, Nr. 10 – 362.

⁸⁹ Remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.273 straipsniu valstybei bylose dėl žalos atlyginimo, kai žalą privalo atlyginti valstybė, valstybei atstovauja Vyriausybė arba jos įgaliota institucija. Taigi šiuo atveju Seimui turėtų atstovauti Vyriausybė. Tokiu atveju susidarytų situacijai, kai įstatymų leidžiamajai valdžiai atstovauja vykdomosios valdžios institucija. Toks atstovavimas gali būti laikomas prieštaraujančiu valdžių padalijimo principui. Dėl išsikeltų darbo tikslų šis įstatymų leidžiamosios valdžios atstovavimo klausimas nebus detalčiau nagrinėjamas.

⁹⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. birželio 27 d. nutartis Nr. A5 – 264 / 2003 Dėl Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2003 m. sausio 31 d. sprendimo administracinėje byloje pagal pareiškėjo Eugenijaus Stasyčio skundą atsakovui Lietuvos valstybei, atstovaujamai Valstybinio socialinio fondo valdybos Klaipėdos skyriaus, dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.

Maža to, šią situaciją suskubo ištaisyti ir Vyriausybė 2003 m. sausio 23 d. priimdama nutarimą⁹¹, kuriuo išsprendė atstovavimo klausimą, numatydama, jog valstybės bylose dėl žalos atlyginimo valstybių socialinio draudimo senatvės pensijų gavėjams, įgaliojama vykdomosios valdžios institucija – Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba.

Nagrinėdama bylą išplėstinė teisėjų kolegija pripažino, jog Valstybinio socialinio draudimo fondo Klaipėdos skyriaus tarnautojai veikė teisėtai, pagal tuo metu galiojusius teisės aktus. Taip pat teigiama, kad Konstitucinio teismo nutarimai dėl teisės aktų neatitikimo Konstitucijai galioja tik į ateitį. Todėl jokia žala atsiradusi iki apskundimo Konstituciniam teismui, jog teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, nelaikoma vykdančių tą teisės aktą institucijų padaryta neteisėtais veiksmais. Todėl nekyla atsakomybė pagal Civilinio kodekso 6.271 straipsnio 1 dalį.

Dar viena nagrinėjant klausimą nutartis, į kurią verta atkreipti dėmesį, yra Aukščiausiojo teismo 2007 m. kovo 5 d. priimta nutartis⁹². Trumpai apibūdinsime byloje susiklosčiusias aplinkybes. UAB „Karolinos HES“ akcininkų susirinkimo metu buvo priimtas sprendimas statyti hidroelektrinę ant Nemuno upės. Šis sprendimas neprieštaravo tuo metu galiojusiems teisės aktams. Todėl minėta įmonė savo lėšomis pradėjo rengti reikiamą dokumentaciją, kuri buvo numatyta teisės aktuose. Tam tikslui įgyvendinti ieškovas sudarė daugiau nei trisdešimt sutarčių. Vienas iš svarbiausių darbų buvo pagal Aplinkos apsaugos agentūros priimtą sprendimą, Dėl hidroelektrinių ant Nemuno poveikio aplinkai vertinimo programos, paruošta Poveikio aplinkai vertinimo analizė. Tačiau ši analizė nebuvo vertinama aukščiau nurodytos agentūros, nes Seimas priėmė įstatymą, kuriuo pakeitė Vandens įstatymo 14 straipsnio 3 dalį – uždraudė statyti užtvankas Nemuno upėje.

Pirmosios instancijos teismas nagrinėdamas bylą priėjo prie išvados, kad Seimui priėmus Vandens įstatymo pakeitimą, buvo uždrausta vykdyti veiklą, kuriai rengėsi ieškovas. Taip pat nustatyta aplinkybė, jog pagal tuo metu galiojusius įstatymus UAB „Karolinos HES“ negalėjo tikėtis, kad Seimas taip pakeis įstatymus, kad jos planuojama veikla taps nebegalima. Pirmosios instancijos teismas nustatė, kad valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą. Ieškovo vykdomoje veikloje taip pat dalyvavo ir vietos savivaldos institucijos. Todėl šis teismas patenkino ieškovo reikalavimą ir pripažino, jog valstybė paėmė ieškovo nuosavybę⁹³, t. y. poveikio aplinkai vertinimo veiklos darbus ir rezultatus visuomenės interesams. Reikia pažymėti, jog pats ieškovas

⁹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 23 d. nutarimas Nr. 95 Dėl atstovavimo valstybei Lietuvos Respublikos teismų nagrinėjamosiose bylose dėl žalos atlyginimo // Valstybės žinios. 2003, Nr. 10 – 362.

⁹² Lietuvos aukščiausiojo teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis Nr. 3K – 3 – 84 / 2007 Dėl UAB „Karolinos HES“ pareikšto ieškinio atsakovui Lietuvos valstybei dėl nuostolių atlyginimo.

⁹³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262. 4.100 straipsnis.

pagrindė savo ieškinį reikalavimu atlyginti žalą dėl to, kad valstybė paėmė jo nuosavybę visuomenės poreikiams.

Tokį sprendimą Lietuvos apeliacinis teismas paliko nepakeistu. Taip pat šis teismas suformulavo tokį teiginį: „vertindama pirmiau išdėstytas aplinkybes, kolegija nusprendė, kad pradėdamas hidroelektrinės statybos projektą ieškovas pagrįstai tikėjosi, jog valstybės deklaruojama parama tokių hidroelektrinių statybai nepasikeis ir pradėtas verslo projektas bus sėkmingai užbaigtas. Įstatymų leidėjas, įstatymu imperatyviai uždrausdamas hidroelektrinių statybą ant Nemuno upės, pažeidė ieškovo teisėtą lūkesčių principą⁹⁴“. Taigi šia formuluote pasakoma, jog Seimas, priimdamas minėtą teisės aktą – neteisėtais veiksmais – pažeidė ieškovo teises ir padarė žalos. Tačiau žalos atlyginimo galimybė remiantis Civilinio kodekso 6.271 straipsniu nėra keliamą.

Lietuvos aukščiausiasis teismas nagrinėdamas šią bylą kasacine tvarka, savo argumentaciją grindė tokiomis formuluotėmis: „Apeliacinės ir pirmosios instancijų teismai, nustatydami valstybės pažeidimą, t.y. tai, kad įstatymu uždrausta galimos hidroelektrinės statyba ir padaryta nuostolių ieškovui, neįvertino fakto, kad pagal galiojantį įstatymą, nebuvo pašalintos sąlygos tyrimui <...>“. Šioje teismo argumentacijoje nėra paneigiami įstatymo leidžiamosios valdžios ieškovui galimai padaryti neteisėti veiksmai, dėl kurių jis patyrė nuostolių. Pripažįstama, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nustatė „valstybės pažeidimą“. Taigi galima pasakyti, kad pirmosios instancijos teismas konstatavo, jog yra visos reikalingos prielaidos atsakovo, t.y. valstybės deliktinei atsakomybei atsirasti. Tačiau šiam teiginiui pagrįsti teismas pasirinko bendrąją teisės normą – Civilinio kodekso 6.246 straipsnį. Su tuo sutiko ir Lietuvos apeliacinis teismas.

Deja, lieka neaiški, šio ginčo baigtis, nes Lietuvos aukščiausiasis teismas nusprendė perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui.

Apibendrinat, reikėtų pasakyti, kad išanalizavus valstybės deliktinę atsakomybę reglamentuojančius teisės aktus, galima daryti išvadą, kad imperatyvios teisės normos, įtvirtinančios valstybės imunitetą dėl civiliniuose teisiniuose santykiuose kylančios deliktinės atsakomybės už įstatymų leidžiamosios valdžios – Seimo – neteisėtais aktais padarytą žalą nėra. Teismų praktikos analizė parodė, kad sprendžiant tiek civilines, tiek administracines bylas dažnai viena iš priežasčių tampa Seimo neteisėtas teisės aktas.

Maža to, Konstitucijoje yra įtvirtintas valdžių padalijimo, valdžių lygybės principas. Ar galime teigti, kad Lietuvos teisės sistema užtikrina vieną iš demokratinės valstybės pagrindų –

⁹⁴ Lietuvos aukščiausiojo teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis Nr. 3K – 3 – 84 / 2007 Dėl UAB „Karolinos HES“ pareikšto ieškinio atsakovui Lietuvos valstybei dėl nuostolių atlyginimo.

valdžių lygybės principą? Teigiamai atsakyti negalima dėl neišspręstos įstatymų leidžiamosios valdžios civilinės deliktinės atsakomybės už jos neteisėtais aktais padarytą žalą.

Apibendrinant šiame magistro darbe nagrinėtas problemas reikėtų pažymėti, jog valstybės deliktinės atsakomybės įgyvendinimas yra labai svarbus siekiant užtikrinti veiksmingą teisinę sistemą, kuria jos piliečiai pasikliauja ir nekvestionuodami ją vykdo. Visi prieš įstatymą yra lygūs – tai apima visus valstybės piliečius bei valstybės valdžios institucijas. Reikėtų pabrėžti pagrindinį tikslą, kurį įgyvendintų tiesioginis teisinis įstatymų leidžiamosios valdžios atsakomybės įgyvendinimo reglamentavimas – atsakomybės neišvengiamumą. Tai yra teisinės valstybės siekis – neteisėtus veiksmus atlikęs teisės subjektas turi prisiimti atsakomybę. Be abejonės, ta atsakomybė galiausiai transformuojasi į individualią, t.y. pavyzdžiui, seimo nario, balsavusio už neteisėtą pripažintu įstatymo priėmimą, atsakomybę. Kokia tuomet turėtų būti atlyginimo už padarytą žalą sistema, ir kiti panašūs klausimai yra ne šio darbo objektas.

Taigi siekiant užtikrinti aiškų įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės reglamentavimą bei efektyvų įgyvendinimą turėtų būti išspręstos šios problemos:

- pats aiškiausias būdas išspręsti šią problemą būtų įstatyme aiškiai įtvirtinti nuostata, kuria remiantis valstybė turėtų atlyginti žalą, atsiradusią dėl įstatymų leidžiamosios valdžios neteisėtų aktų. Kitas galima variantas, oficialus Konstitucinio teismo išaiškinimas, nes nagrinėtuose teisės aktuose neaptikome nė vienos imperatyvios nuostatos, kuri įtvirtintų valstybės imunitetą šioje srityje;
- taip pat turėtų būti išspręsta problema, kas turėtų atstovauti Seimą teismuose dėl žalos, atsiradusios dėl įstatymų leidžiamosios valdžios neteisėtų aktų, atlyginimo. Pagal galiojantį vyriausybės⁹⁵ nutarimą Seimą turėtų atstovauti Vyriausybė. Tačiau turint mintyje valdžių padalijimo principą, toks sprendimas galėtų jam prieštarauti.
- turėtų būti numatyta žalos apskaičiavimo, delegavimo sistema.

Šias nuostatas būtina įtvirtinti, nes nė viena valstybės valdžios institucija negali būti išskirtinė. Kiekvienas civilinių teisinių santykių subjektas yra lygus prieš įstatymus ir jam padaryta žala turi būti atlyginta, o žalos padaręs šių santykių subjektas turi prisiimti atsakomybę. Šiuo klausimu yra pasisakęs ir Konstitucinis teismas⁹⁶. Jis pasisakė, kad žmogaus teisės ir laisvės turi būti ginamos ir

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 Dėl atstovavimo valstybei Lietuvos Respublikos teismų nagrinėjamoje byloje dėl žalos atlyginimo // Valstybės žinios. 2001, Nr. 66 – 2415.

⁹⁶ Konstitucinio teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 25 / 04 Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

saugomos. O ypač didelė reikšmė šioje srityje turėtų būti teikiama žalos atlyginimo institutui. Ši nuostata yra įtvirtinta Konstitucijos 30 straipsnyje. Taigi materialinės ir moralinės žalos atlyginimas yra reglamentuojamas konstituciniame lygmenyje – tai konstitucinis principas. Toje pačioje nutartyje teismas konstatavo, jog šis principas yra neatsiejamas nuo teisingumo principo. Teisingumo principas, anot jo, reiškia tai, kad įstatymais būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų pirmiausia reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti.

Baigiant reikėtų pažymėti, kad, darbo hipotezė, jog visos valstybės valdžią vykdančios institucijos (atstovaujančios vykdomosios, tesiminės, įstatymų leidžiamosios valdžios šakoms) yra lygios ir visoms yra taikomos vienodos teisinio reglamentavimo sąlygos taikyti deliktinę atsakomybę nepasitvirtino.

IV. IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Civiliniuose teisiniuose santykiuose deliktinė atsakomybė yra civilinės atsakomybės rūšis, bendrąja prasme – teisinės atsakomybės porūšis. Deliktinė atsakomybė yra nesutartinių teisinių santykių – delikto padarymo – pagrindu atsirandanti, turinti sutrumpintą ieškinio senaties terminą, turtinę žalos atlyginimo pareigą, kurios tikslas yra atstatyti nukentėjusį asmenį į iki delikto padarymo buvusią padėtį ir atlyginti nuostolius. Deliktinei atsakomybei atsirasti yra būtinos šios sąlygos: neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir žalos, kaltė. Įstatymų nustatytais atvejais kaltė nėra būtina sąlyga.
2. Valstybė, kurios valdžią vykdo vykdomoji, įstatymų leidžiamoji bei teisminė valdžios, savo teisių ir pareigų turiniu bei apimtimi yra ypatingas civilinių teisinių santykių subjektas. Ilgą istorinį laikotarpį valstybės dalyvavimas civiliniuose teisiniuose santykiuose buvo išskirtinis – taikoma valstybės imuniteto šiuose santykiuose doktrina. Daugelis valstybių, taip pat ir Lietuva, yra tiesiogiai ar netiesiogiai didesne ar mažesne apimtimi atsisakiusios imuniteto civiliniuose santykiuose.
3. Daugelis magistro darbe nagrinėtų valstybių yra iš dalies atsisakiusios valstybės imuniteto civiliniuose teisiniuose santykiuose. Visos pripažįsta esminį dalyką – deliktinė atsakomybė už valstybės valdžios institucijų padarytus neteisėtus veiksmus turi būti taikoma. Tačiau išskiria įstatymų leidžiamąją instituciją ir nurodo išimtinius atvejus ir sąlygas, kai valstybė turi atlyginti žalą, kai ji atsiranda iš tarp šios institucijos ir piliečių susiklosčiusių santykių. Plačiausiai šia privilegija naudojasi bendrosios teisės sistemos valstybė Didžioji Britanija. Visiškai atsisakiusi imuniteto yra Belgijos valstybė, kuri, rodo literatūroje aptariama praktika, pripažįsta visų trijų valstybės valdžią vykdančių valdžios šakų deliktinę atsakomybę.
4. Vykdomosios ir teisminės valstybės valdžios institucijų deliktinė atsakomybė yra tiesiogiai įtvirtinta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse bei kituose teisės aktuose. Reikia pastebėti, kad šių valdžios šakų deliktinės atsakomybės klausimai yra reglamentuojami skirtinga apimtimi ir skirtingu lygmeniu.

5. Gausi teismų praktika nagrinėjant vykdomosios valdžios bei teisminės valdžių institucijų deliktinę atsakomybę rodo, kad šių institucijų deliktinės atsakomybės klausimas plačiai nagrinėjamas praktiškai, kuriami precedentai, bei aiškinamos teisės normos.
6. Lietuvos galiojančiuose teisės aktuose nėra tiesiogiai įtvirtinta, jog valstybė atsisako nuo imuniteto civiliniuose teisiniuose santykiuose. Teismų praktikoje nėra nė vienos realiai išnagrinėtos bylos, o bylos, kuriose dėl susiklosčiusių aplinkybių buvo galima kelti įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės klausimą, jis nebuvo iškeltas.
7. Išnagrinėjus visus pagrindinius teisės aktus, padaryta išvada, kad tiesiogiai interpretuojant Civiliniame kodekse įtvirtintas teisės normas, Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo praktiką galima teigti, jog Lietuvos valstybė yra atsisakiusi imuniteto civiliuose teisiniuose santykiuose, ir įstatymų leidžiamosios valdžios šakos deliktinė atsakomybė yra galima.
8. Analizuojant Lietuvos aukščiausiojo bei Lietuvos vyriausiojo administracinio teismų praktiką paaiškėjo, jog realiai teisiniuose santykiuose susiklosto tokios aplinkybės, kurioms esant, logiška būtų spėti, ar gali kilti įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinei atsakomybei. Tačiau nei vienu atveju šis klausimas nebuvo iškeltas. Nebuvo sustabdyta nė viena byla ir nesikreipta į Lietuvos Respublikos konstitucinį teisimą išaiškinimo. Susidaro įspūdis, jog sąmoningai yra vengiama šią problemą kelti ir spėti.
9. Siekiant išspręsti įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinės atsakomybės klausimą, rekomenduotina kreiptis į oficialų Lietuvos Respublikos konstitucijos aiškintoją – Konstitucinį teisimą – išaiškinimo, ar galima tokia situacija, kad viena iš valstybės valdžią vykdančių šakų (įstatymų leidžiamoji) turėtų imunitetą civiliuose teisiniuose santykiuose taikant deliktinę atsakomybę dėl jos institucijų priimtų neteisėtų aktų.
10. Rekomenduotina aiškiai reglamentuoti teisės normose įstatymų leidžiamosios valdžios civilinės deliktinės atsakomybės ribas, turinį bei sąlygas.
11. Rekomenduotina nustatyti bylose kylančiose dėl žalos, padarytos neteisėtais įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų aktais, atstovavimo šioms institucijoms taisykles. Tai turėtų būti padaryta atsižvelgiant į valdžių padalijimo principo esmę.
12. Rekomenduotina nustatyti žalos, padarytos neteisėtais įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų aktais, atlyginimo sistemą.

V. LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX – 743.
4. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. VIII – 1029.
5. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 6 – 120.
6. Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios. 1994, Nr. I – 399.
7. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. VIII – 1316.
8. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. X – 1234.
9. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-895.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 23 d. nutarimas Nr. 95 Dėl atstovavimo valstybei Lietuvos Respublikos teismų nagrinėjamosiose bylose dėl žalos atlyginimo // Valstybės žinios. 2003, Nr. 10 – 362.
11. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003.
12. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: 2004.
13. Dunleavy P., O'Leary B. Valstybės teorijos. Liberalios demokratijos politika. Vilnius: Eugrimas, 1999.
14. Favoreu L. Konstituciniai teismai. Vilnius: Garnelis, 2001.
15. Karlailis T. Prancūzijos revoliucijos istorija. Vilnius: Mintis, 1992.
16. Lamentowicz W. Šių laikų valstybė. Vilnius: Alma litera, 1998.
17. Mesonis G. Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

18. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.
19. Nekrošius N., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999.
20. Platonas. Valstybė. Vilnius: Mintis, 1981.
21. Ragauskas P. Įstatymų leidyba Lietuvoje: samprata ir institucinis modelis. Vilnius : Teisės institutas, 2005.
22. Sabine H., Thorson L. T. Politinių teorijų istorija. Vilnius: Pradai, 1995.
23. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
24. Vaišvila A. teisinė valstybė ir jos perspektyvos // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2000. T 15 (7).
25. Von Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. Vilnius: Eugrimas, 1998.
26. Filosofijos žodynas. Vilnius: Mintis 1975.
27. Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
28. Harlow C. State Liability. Oxford: University press.
29. Markesnis S. B., Auby J. B. ir kt. Tortious Liability of Statutory Bodies: A Comparative and Economic Analysis of Five English Cases. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 1999.
30. Van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort law. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000.
31. Vile M. J. C. Constitutionalism and the separation of powers. Indianapolis: Liberty Fund, 1998.
32. Selelionytė S. Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai, 2004. T (59) 51
33. Selelionytė S. Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai, 2006. (79).
34. Vaišvila A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose // Jurisprudencija: Mokslo darbai, 2006. 8 (86)
35. Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės // Jurisprudencija: Mokslo darbai, 2001. T 19 (11).
36. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas Nr. 54 – 1588 Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

37. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 113 – 5057 Dėl Lietuvos Respublikos Diplomatinių tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
38. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2003 m. gegužės 13 d. sprendimas Nr. 48 – 2133 Dėl Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo prašymo iširti, ar Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 24 straipsnio pakeitimo, 23 ir 32 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
39. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas Nr. 24 / 04 Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1 (1) straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
40. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. 181-6708 Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams
41. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 1 – 7 Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
42. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 25 / 04 Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
43. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas byloje Nr. 23 / 04 dėl Lietuvos Respublikos Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2003 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2003 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

44. Lietuvos aukščiausiojo teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis Nr. 3K – 3 – 84 / 2007 Dėl UAB „Karolinos HES“ pareikšto ieškinio atsakovui Lietuvos valstybei dėl nuostolių atlyginimo.
45. Lietuvos aukščiausiojo teismo 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 7 – 183/2006 UAB „Naujapilė“ prieš Lietuvos respubliką, atstovaujama Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos.
46. Lietuvos Respublikos aukščiausiojo teismo 2006 m. birželio 21 d. civilinės bylos Nr. 3K – 3 – 422 / 2006 nutartyje Autodesk Inc. prieš UAB „Arginta“.
47. Lietuvos aukščiausiojo teismo 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 3 – 150/2006 pagal ieškovo S. B. kasacinį skundą dėl Lietuvos Apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 15d. nutarties ir Vilniaus apygardos teismo 2005 m. balandžio 15 d. sprendimo peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovo S. B. ieškinį Lietuvos Respublikos Generalinei prokuratūrai, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai.
48. Lietuvos aukščiausiojo teismo 2007 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 7 – 7 / 2007 dėl Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 26 d. sprendimo peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovo A. N. ieškinį atsakovui Lietuvos valstybei, atstovaujamai Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros ir muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, dėl žalos, padarytos neteisėtai taikant procesines prievartos priemones ir nušalinant nuo darbo bei neturtinės žalos atlyginimo
49. Lietuvos aukščiausiojo teismo 2007 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K – 7 – 169 / 2007 dėl Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutarties peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovo D.K. ieškinį atsakovui Lietuvos Respublikai, atstovaujamai Teisingumo ministerijos, Generalinės prokuratūros, Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos, dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.
50. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. birželio 27 d. nutartis Nr. A5 – 264 / 2003 Dėl Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2003 m. sausio 31 d. sprendimo administracinėje byloje pagal pareiškėjo Eugenijaus Stasyčio skundą atsakovui Lietuvos valstybei, atstovaujamai Valstybinio socialinio fondo valdybos Klaipėdos skyriaus, dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.
51. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. gegužės 31 d. nutartis Nr.AS¹⁴–252 / 07 Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007 m. balandžio 2 d. nutarties

administracinėje byloje pagal pareiškėjos skundą atsakovei Lietuvos valstybei, atstovaujamai Švietimo ir mokslo ministerijos bei Nacionalinio egzaminų centro, dėl žalos atlyginimo.

SANTRAUKA

Valstybės deliktinė atsakomybė savo piliečiams

Pagrindinės sąvokos: civilinė deliktinė atsakomybė, valstybės imunitetas, neteisėti valstybės valdžios institucijos aktai, įstatymų leidžiamosios valdžios deliktinė atsakomybė, vykdančiosios valdžios deliktinė atsakomybė, teisminės valdžios deliktinė atsakomybė.

Lietuvos Respublikos konstitucijoje yra įtvirtintas siekis būti teisine valstybe. Valstybės, kaip organizacijos, egzistavimas yra visuomet siejamas su teise. Tam, kad teisė būtų veiksminga ir neperaugtų į teisinį nihilizmą pirmiausia savo sukurtą teisinę sistemą valstybė turėtų įgyvendinti vykdydama valstybės politiką, o valstybės institucijos turėtų paklusti nustatytoms teisės normoms.

Lietuvos valdžia remiantis valdžių padalijimo principu skiriama į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją bei teisminę. Šis Lietuvos Respublikos konstitucijoje įtvirtintas principas suponuoja, jog visos šios valdžios yra lygios. Tačiau teisės aktai reglamentuoja skirtinga šių valdžios šakų padėtį taikant deliktinę atsakomybę dėl neteisėtais valdžios institucijų aktai padarytos žalos.

Magistro darbo objektas yra valstybės valdžios institucijų deliktinės atsakomybės teisinio reglamentavimo teisės aktuose bei taikymo praktikoje problemos.

Magistro darbą sudaro įvadas ir trys skyriai. Šie pagal analizuojamus klausimus skirstomi poskyrius, o pastarieji į skirsnius. Darbas baigiamas suformuluotomis išvadomis ir siūlymais, pateikiamas rašant darbą naudotos literatūros sąrašas.

Du pirmieji magistro darbo skyriai „**Deliktinės atsakomybės samprata**“ ir „**Valstybė – civilinės deliktinės atsakomybės subjektas**“ yra skirti teoriniai daliai. Pirmajame skyriuje sistemiškai ir nuosekliai atskleidžiama deliktinės atsakomybės sąvoka aptariant atsakomybės bendrąją prasmę, teisminės atsakomybės bei civilinės atsakomybės sampratas. Nagrinėjamos civilinės deliktinės atsakomybės sąlygos. Antrasis skyrius skirtas atskleisti valstybės kaip ypatingo civilinių teisinių santykių subjekto ypatumams. Aptariamas valstybės imuniteto doktrinos turinys, jos taikymo ribos. Taip pat nagrinėjami valstybės valdžių padalijimo tikslai ir reikšmė.

Trečiasis magistro darbo skyrius yra skirtas praktinei daliai – „**Valstybės valdžios institucijų deliktinė atsakomybė**“. Šiame skyriuje aptariama užsienio valstybių patirtis taikant civilinę deliktinę atsakomybės valstybės valdžios institucijoms bei valstybės valdžios šakų deliktinės atsakomybės taikymo teorinės ir praktinės galimybės.

Rašant teorinę magistro darbo dalį remtasi Lietuvos teisės teorijos bei civilinės teisės teoretikų mokslo darbais. Taip pat užsienio civilinės teisės mokslininkų darbais. Praktinei darbo daliai rašyti buvo remiamasis Lietuvos Respublikos konstitucinio, Lietuvos aukščiausiojo bei Lietuvos vyriausiojo administracinio teismų praktika.

SUMMARY

Tort liability of the state

Keywords: tort liability, doctrine of the state immunity, wrongful acts of the public institutions, tortious liability of the legislative, tortious liability of the executive, tortious liability of the judicature.

The Constitution of the Republic of Lithuania regulates striving to be legal state. According to the rule of checks and balances all the branches of power – legislative, executive and judicial – are coordinate. This Thesis analyzes tortious obligatory nexus under the tortious circumstances, in this case wrongful acts of the public institutions and officials, arising between citizen and public institutions or officials.

While analyzing norms of Lithuania law, which regulate tort liability of the state for the harm caused by wrongful acts of the public institutions or officials, arises problems of the liability of the state for the harm caused by wrongful acts of the legislative power of the Republic of Lithuania. One of the most important questions is whether or whether not may be deemed that the state waived the sovereign immunity against the claims arising out of the harm done by the acts of legislative power.

The subject of the Thesis is problems of the regulation in state legal acts and court practice of the tort liability of the state for the harm caused by wrongful acts of the public institutions or officials.